



DE
TOEKOMST
VAN
DE
{VESTING}
STAD

INSPIRATIE VOOR DE TOEKOMST



DE
TOEKOMST
VAN
DE
{VESTING}
STAD

VOORWOORD

Waardoor wordt de vestingstad nu bedreigd?

Dick Verbeek



Verplaatsing van de verdedigingswerken; theatrale ondersteuning: José van Dam-Vuijk, foto: Lenneke Mietes

De Heer van Voorne verleende Brielle in 1330 stadsrechten. Acht jaar later, in 1338, ontving Brielle het recht om de stad met muren en verdedigingswerken te versterken. Uit overgeleverde documenten blijkt dat in 1342 rondom Brielle een stadsvest (gracht) aanwezig was en in 1350 sprake was van een stadsmuur. De plattegrond die cartograaf Jacob van Deventer vervaardigde, toont aan dat Brielle in 1558 liefst vier stadspoorten had.

Maar de verdedigingswerken voldeden op dat moment nog niet. Op 1 april 1572 namen de Watergeuzen namelijk de stad in, door de Noordpoort te rammeien en via de openstaande Zuidpoort binnen te sluipen. De Prins van Oranje gebood het stadsbestuur de verdedigingswerken verder te versterken. Er werden bastions aangelegd naar het toen gangbare model van de Italiaanse vestingen. De plaats van de bastions werd daarin bepaald door het schootsveld van de kanonnen. Regelmatig moesten de nieuwe verdedigingswerken door de stadhouder worden geïnspecteerd. Zo was Willem van Oranje in juni 1573 in Brielle aanwezig om te beoordelen of de zwakke plekken volgens zijn aanwijzingen waren verbeterd.

Tot halverwege de 17de eeuw zijn regelmatig belangrijke verbeteringen in Brielle doorgevoerd. Zo is de stad vanaf 1587 aan de oostkant verbreed. En in plaats van de middeleeuwse bakstenen stadsmuur, zijn aarden wallen en bastions aangelegd, kenmerkend voor het Oud Nederlands vestingstelsel.

In 2013 hoeven we de stad niet meer te verdedigen tegen vijanden van weleer. De oude vestingwerken hebben hun oorspronkelijke functie verloren. Echter zonder hun waarde te verliezen. Behoud van die waarde geldt ook de binnenstad. Een waarde die inhoud moet worden gegeven om het verlies te voorkomen. Waardoor wordt de vestingstad nu bedreigd?

Zijn het de vijanden van een oprukkende economie met een ongebreidelde stadsontwikkeling met een leeglopende vesting, doordat de gemeente steeds verder buiten de vesting groeit? Of een sluipende transformatie van een leef naar een slaapstad? Actie of rust? De nieuwe 'vijanden' zijn minder grijpbaar en dus lastiger te weren. Passief afwachten is geen optie, maar de aanval past ook niet in een nieuwe strategie. Anno 2014 is samenspannen misschien wel de beste optie.

Laten we een nieuwe "Heer van Voorne" of "Ruwaard van Putten" niet afwachten. We hebben nog steeds de kans om de toekomst van de {vesting}stad veilig te stellen. Hoe we dat moeten doen? Het verleden heeft meer en minder wijze lessen voor ons nagelaten. En verder moeten we ons gezond verstand gebruiken met passie en gevoel voor de omgeving waar we wonen, werken en recreëren.

Laten we de oude wapens zo nodig omsmeden tot eigentijds wapentuig ter verdediging van de stad. De stad moet zich niet naar binnen keren, alleen maar terugkijkend op het verleden. Ook onze tijd eist aanpassing. De {vesting}stad heeft alleen toekomst als we oog hebben voor behoud en vernieuwing. Aangepast aan onze huidige behoeften en mogelijkheden. Een toekomstbestendige stad van nu met de sfeer van toen.
Dus aaNvaaaaleeee!!!

Dick Verbeek
voorzitter stuurgroep Leve de vesting Brielle

Deze inspiratie voor de toekomst wordt u aangeboden door:
Leve de vesting Brielle 1713-2013
De inspiratie bestaat uit deze brochure en het symposium op 17 januari 2014
www.levedevestingbrielle.nl

Foto voorzijde omslag: Han de Kluijver

SYMPOSIUM

De vrijheid van de stad

BRES theater



Verplaatsing van de muren van de vesting; theatrale ondersteuning: (v.l.n.r.) Robert Baarda, Nadra Eleonora, José van Dam-Vuijk, foto: Lenneke Mietes

De eerste "Den Briel lezing"

Het gaat zoals het gaat en het gaat best wel goed als je het doet zoals het moet

LEVE DE VESTING BRIELLE

300 JAAR VESTING WERKEN 1713-2013

Inspiraties voor de toekomst van de {vesting}stad

17 januari 2014, 15.00 uur - 18.00 uur

Met een openingswoord en lezingen van: Krijn van Driel
René Hofman
Han de Kluijver
Errol Ooft

Met theatrale ondersteuning van: Robert Baarda, José van Dam-Vuijk, Nadra Eleonora en Lenneke Mietes

Met een discussie
En met een hapje en een drankje

BRES theater
Reede 2A, 3230 AC Brielle
0181 413 308



Lenneke Mietes



Nadra Eleonora



Robert Baarda

INLEIDING

De toekomst van de {vesting}stad

Han de Kluijver



Foto: Han de Kluijver

Vooruitgang is het noodlot van onze samenleving geworden. Stilstand betekent immers achteruitgang, bederf en uiteindelijk de dood. Daarom is onze blik vooruit gericht op vernieuwing, verbetering en continue ontwikkeling. We willen steeds mooier, groter en vooral ook sneller worden om de voorsprong op onze concurrenten niet te verliezen. Het tijdperk waarin wij leven wordt in toenemende mate gekenmerkt door acceleratie. Die enorme versnelling beïnvloedt ons maatschappelijk systeem en onze alledaagse leefwereld. Het staat buiten kijf dat wij daarvan dagelijks profijt trekken, maar tegelijkertijd worden wij er slachtoffer van. De versnelling heeft namelijk niet alleen ingrijpende gevolgen voor de ervaring van ruimte en tijd, maar tevens voor ons denken en handelen, voor de diepgang van onze intermenselijke contacten en de dramaturgie van ons bestaan.

Door toegenomen mobiliteit en bereikbaarheid zijn we niet langer gebonden aan één plaats. We zijn niet langer beperkt tot de eigen buurt voor wonen, onderwijs, zorg en recreëren, hoeven niet langer allemaal in hetzelfde kantoorgebouw te zitten om te kunnen werken. De fundamentele betekenis van de plek, de topos, wordt hierdoor aangetast en daarmee verandert ook de betekenis van de openbare en de private ruimte. Ook steden moeten zich in versneld tempo aanpassen. De traditionele stad verdwijnt om plaats te maken voor een nieuwe generieke stad.

Doordat de wereld om ons heen snel verandert, hebben we de neiging vast te willen houden aan alles wat oud, vertrouwd en authentiek is. Karakteristieke architectuur wordt tot monument verklaard, nieuwbouw wordt zoveel mogelijk uit historische binnensteden geweerd. Daarbij lijken we te vergeten dat steden altijd een opeenstapeling van historische bouwstijlen zijn geweest. Ook de Amsterdamse grachtengordel, tot Unesco werelderfgoed verklaard, is in meerdere eeuwen opgebouwd. In plaats van een voorkeur te geven aan een bepaalde bouwperiode en deze koste wat kost te willen preserven, zouden we juist moeten durven alle lagen van de tijd toe te laten in de stad. Kwaliteit ontstaat pas door de combinatie van de versmelting van het oude en het nieuwe.

Deze brochure ter ere van 300 jaar vestingwerken in Brielle laat zien dat we onze historische binnenstad met haar vesting hard

nodig hebben. Het verleden is deel van de stedelijke identiteit en daarom koesteren we de historische binnenstad met zijn wallen en vele monumenten. Maar om de discussie over de toekomst te voeren moeten we inzicht hebben in hoe de huidige situatie is ontstaan. We moeten ons bewust worden van een stad dichtbij de havens en de industrie, waar de omloopsnelheid vele malen hoger is dan die van de stad zelf. Onze voornaamste doelen zullen zijn de vesting te koesteren en haar permanente aanwezigheid goed tot ons te laten doordringen. We kunnen schapen op de wallen laten grazen. Dat is op zich geen probleem, maar we moeten ons dan wel realiseren wat de consequenties zijn, namelijk dat de wallen hierdoor een trapvormig uiterlijk krijgen.

De vette jaren in de bouw zijn voorlopig voorbij. Met de grote herbestemmingsopgave die er nu ligt, is het wenselijk dat het monumentenbeleid niet alleen beperkende regels oplegt, maar ook verantwoordelijkheid draagt voor het vinden van financieel haalbare oplossingen. Strenge regels opleggen aan gebruik en aanpassing vragen ook om medeverantwoordelijkheid voor bijvoorbeeld financiële aspecten.

Is het plaatsen van een stolp over architectonisch erfgoed cultureel wel van toegevoegde waarde? Erfgoed is namelijk betekenisloos zonder cultuurproductie. Het lijkt vanzelfsprekend dat gebouwen, steden en landschappen betekenis krijgen door interpretaties, beschrijvingen en verfilmingen, kortom door cultuurproductie. Maar in de praktijk overheerst toch vaak de idee dat materiële objecten van zichzelf culturele waarde hebben en dat objecten daarom zo weinig mogelijk aangepast mogen worden. Maar in de praktijk overheerst toch vaak de idee dat materiële objecten van zichzelf culturele waarde hebben en dat objecten daarom zo weinig mogelijk aangepast mogen worden. Heeft een gebouw waarde omdat het oud is en daarom niet veranderd mag worden? Is binnen zo'n behoudende visie op erfgoed de cultuur ten dode opgeschreven? Laat een goed monument zich gebruiken, misbruiken, vervreemden en veranderen, en houdt zich desondanks staande? Kan het tegen zoveel handelingen en aanslagen bestand blijven en toch een blijvende plaats in de stad en dus ook in de harten van de bewoners veroveren?

DEEL 1

De opkomst van de generieke stad

Han de Kluijver



Assemblage lijnen, collage: HDK architecten

Bij nieuwe ontwikkelingen wordt vaak op de korte termijn gedacht en zijn de consequenties van te voren niet altijd te overzien. Zo werd in 1913 de assemblagelijijn uitgevonden, waardoor de Amerikaanse automaker Henri Ford zijn auto's sneller, efficiënter en dus goedkoper kon produceren. Zijn arbeiders juichten, maar hadden op dat moment niet in de gaten dat zij een verlengstuk van de machine werden en allesbehalve bevrijd waren. Ford ontwikkelde de lopende band en moderniseerde daarmee het productieproces, zich niet bewust van de grootschalige consequenties die zich ver buiten de autoindustrie zouden uitstrekken.

Ook de stad ontwikkelt zich op een manier die niet te voorspellen is. De stedelijke modernisering is een stuwende beweging richting toekomst, die ons geen tijd gunt ons voor te bereiden, of afscheid te nemen van heden en verleden. De traditionele stad verdwijnt om plaats te maken voor nieuwe vormen van stedelijkheid. Daar zijn verschillende benamingen voor, zoals de netwerkstad, edge city of de tapijtmetroopool. Architect Rem Koolhaas spreekt van een generieke stad. Een stad zonder centrum, zonder bijzondere identiteit of geschiedenis. Een stad die overal hetzelfde is. Zijn vakgenoot Michael Sorkin spreekt van steden die in het teken staan van simulatie. Een stad zonder centrum, zonder eigen identiteit of geschiedenis beroept zich op 'doen alsof'. Steden fungeren als pretpark waar een obsessie voor veiligheid heerst. De nieuwe generieke stad is plaatsloos. Gebouwen staan op zichzelf en zijn geïsoleerd. De stad is uit het niets ontstaan en voortdurend in beweging; de bevolking explodeert en verdwijnt, de economie floreert of stort ineen. Daardoor is het niet meer mogelijk oorzaak en gevolg te reconstrueren. De generieke stad betekent mogelijk ook de definitieve dood van planning.

Stad zonder geschiedenis

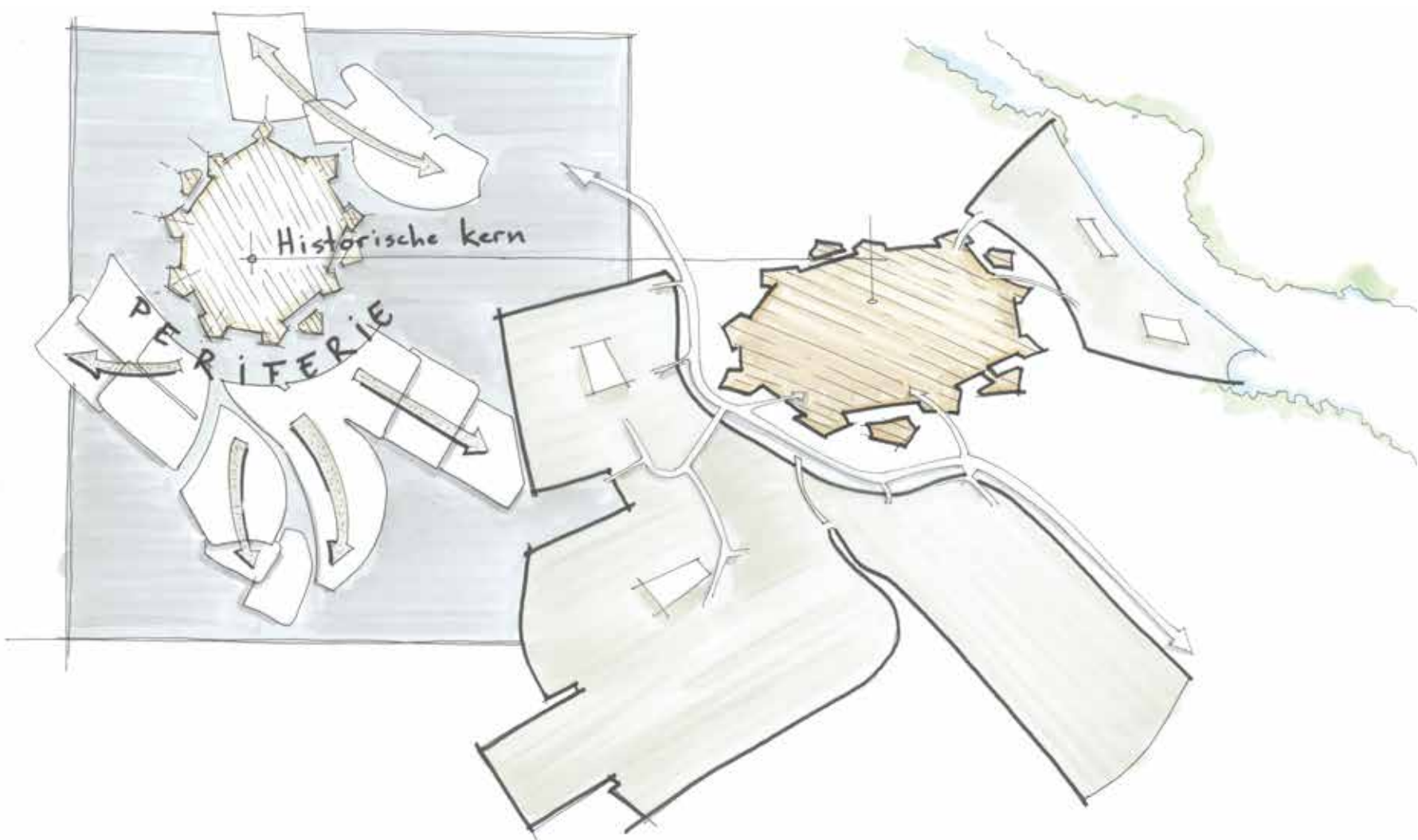
De stad van tegenwoordig heeft niet meer te maken met een groei waarvan de wortels louter in het centrum liggen. Het centrum, dat vroeger vanuit zijn kern in kringen over het landschap uitwaaierte, heeft aan kracht en betekenis ingeboet ten opzichte van een steeds groter wordende post-urbane zone. Het eens chronologische karakter van de groei wordt vervangen door een meer synchroon proces. De binnenstad van veel steden

wordt gaandeweg kleiner dan de periferie die haar omringt. In de periferie ontstaan nieuwe centra waardoor de relatie met de historische stad zoek raakt.

De periferie breidt zich bovendien steeds verder uit. Op verschillende plekken ontstaan nieuwe districten en gebouwen, hun eigen jaarringen vormend. Tegelijkertijd wordt de historische binnenstad zorgvuldig geconserveerd met behulp van zogeheten Re-Urb-projecten. De drang naar het conserveren van de primordiale (oorspronkelijke) eigenschappen van de oude stad uit zich in de planning van de hedendaagse stedenbouw.

Diagrammen van stedelijke en regionale ontwikkeling, ontleend aan Erich Kabel, *Baufreiheit und Raumordnung*, Ravensburg, 1949 (collage: HDK architecten)

Het conserveren gaat gepaard met het preserven (beveiligen) van de oude stad, net zo lang totdat de historische stad een openluchtmuseum wordt. De drang om historische schatten te bewaren ligt waarschijnlijk in de aard van de mens; niet voor niets bouwen we zo veel musea. Daarnaast lijken we het, ondanks alle gedachten over huidige en toekomstige vormen van generieke steden, belangrijk te vinden om traditie te handhaven. Stedelijke historie wordt al te vaak gelijkgesteld aan identiteit.



De opkomst van de periferie, tekening: HDK architecten

De periferie is daarentegen doorgaans een plek zonder geschiedenis. De randen van de stad zijn egaal. Alle wijken lijken er op elkaar, het is een gebied zonder eigenschappen. De periferie is het resultaat van een vervaging van grenslijnen: de scherpe lijn die in de 19de eeuw nog stad en platteland van elkaar scheidde, is een zone geworden die zich als een olievlek uitbreidt over een zeer groot gebied. De begrenzing ontbreekt compleet in meer recente uitbreidingszones. Betekenisverdichtingen die enig reliëf brengen in de beleving van de ruimte doen zich nagenoeg niet voor.

Bevrijding

De generieke fase waarin grenzen en tegenstellingen vervagen is de eindtoestand van de stad. Deze ontwikkeling vormt in zekere zin een bedreiging voor de historische stad. De periferie is de stad bevrijd uit haar gijzeling door het centrum, uit de dwangbuis van de identiteit. In reactie hierop wordt in de meeste steden angstvallig teruggeslagen op het verleden. Vroeger had iedere stad een duidelijk centrum. Die plek bevond zich in het midden van de stad en zo staat het in onze identiteit 'geschreven'.

Maar wat gebeurt er als we deze idee loslaten en de stad en de groei ervan de vrije loop laten? Hierdoor zouden nieuwe en verrassende mogelijkheden kunnen ontstaan. Nu is er nog



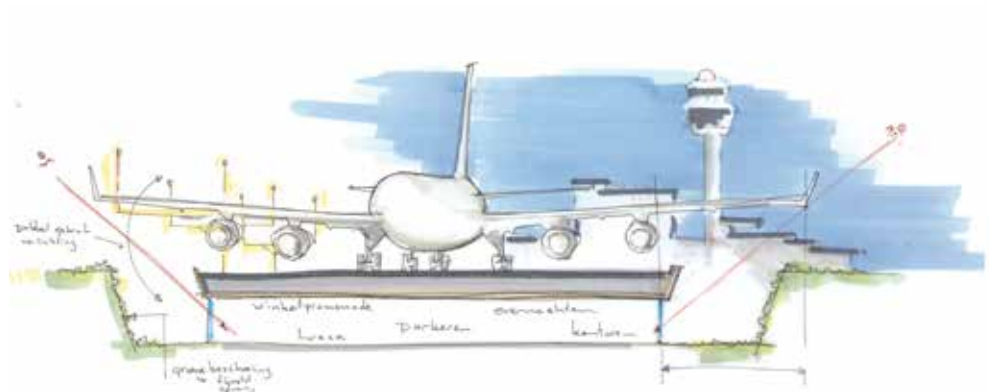
Binnenstad, collage: HDK architecten

sprake van een beperking of begrenzing in veel steden, terwijl de periferie groot genoeg is voor iedereen. Als hij te klein wordt, breidt de periferie zich gewoon uit. Als hij oud wordt, breekt hij zichzelf af en begint opnieuw. Zo is de periferie overal even opwindend of saai en kan hij elke dag een nieuwe identiteit aannemen. De toegevoegde waarde van de periferie is dus het simpelweg loslaten van wat niet meer werkt. Daarvoor moet in zekere zin de identiteit worden afgeworpen. Wanneer dit gebeurt, kan de stad uit de destructieve spiraal van afhankelijkheid van de geschiedenis breken en loskomen van haar afhankelijkheid van het oude centrum.

Stedelijke identiteit is een anker, iets waar je je aan vastklinkt. De periferie is echter niet vastgeklonken, maar vloeibaar en tijdelijk. Ze biedt geen vastomlijnde identiteit, maar transformatie en flexibiliteit. De bewoners van de periferie leiden een algemeen leven, haast lucide in zijn eenvormigheid. Maar precies die eenvormigheid opent de weg naar uitbundige variatie. Variatie, niet uit een diepzinnig gevoelde noodzaak tot individualiteit, maar uit plezier. Niet uit verlangen naar identiteit, maar in een zoektocht naar geluk. En dat geluk ligt niet in de verscheidenheid die je vindt in de diepte, maar aan de oppervlakte. De eigen identiteit hoeft in de periferie niet per se overboord gegooid te worden, maar wordt juist verruimd. Om de generieke stad te



Periferie, collage: HDK architecten



Onderbouwde start en landingsbanen, duurzame luchtvaart 2020, tekening: HDK architecten

accepteren hoeft de identiteit dus niet te worden afgeworpen, alleen dusdanig vergroot te worden zodat een stad zonder specifiek centrum kan worden aanvaard.

Oplossingen

Verschuivende opvattingen over de stad vragen ook om een nieuwe aanpak in planvorming. Hier kan de moderne architectuur aan bijdragen door oplossingen te bieden voor een nieuwe stedelijke representatie. In de architectuur zijn twee globale lijnen waarlangs men werkt, discussieert, theoretiseert en experimenteert: *de retorische en de mnemonische*. De retorische denkwijze is het aanknopen van een discussie over de stad, waarin specifieke elementen van de huidige situatie worden uitgewerkt, opnieuw ontworpen, geïsoleerd of aangevochten. Op deze manier wordt het fenomeen – de hedendaagse stad – verhelderd, niet om het te kunnen veranderen maar om het te kunnen verklaren. De retorische benadering wordt wel gekoppeld aan het postmoderne gedachtegoed van de generieke stad.

Het mnemonische gedachtegoed wordt ook wel gekoppeld aan het modernisme van Le Corbusier. Daarin wordt niet perse gebroken met het verleden, maar wordt er ook zeker niet constant naar teruggegrepen. Men omarmt de verandering van de stad om zo tot nieuwe architectuur te komen. In de jaren twintig ontwikkelde Le Corbusier de idee dat een onbelemmerde verkeerscirculatie van vitaal belang zou zijn voor een stad. Hij

maakte als een van de eersten ontwerpen voor de opruiming van de stedelijke dichtheid en ontwierp gecombineerde knooppunten van stations, vliegvelden, autowegen en parkeergarages. Zijn ontwerpen kwamen tot stand door een rotsvast vooruitgangsgeloof.

In de mnemonische denkwijze leeft de herinnering van de stad voort in het geheugen en wordt een poging gedaan tot een vernieuwde representatie hiervan te komen. Het mnemonische standpunt is in de eerste helft van de twintigste eeuw ontwikkeld door het Congrès Internationaux d'Architecture Moderne (CIAM). Deze groep architecten stak het nostalgische verlangen naar de plaats in een nieuw jasje: het modernisme.

Bewegingsvrijheid

Er was nog een andere oorzaak die leidde tot de ontwikkeling van het modernisme. In 1931 introduceerde Ernst Jünger het begrip *totale Mobilmachung*. Hiermee doelde hij op de onbewuste voorkeur die de mens heeft voor het modernisme. De ontwikkelingen van het modernisme bevorderden de persoonlijke vrijheid. Er werden talloze netwerken aangelegd voor een betere bereikbaarheid. De mobiliteit verbeterde en de leefomgeving werd steeds functioneler en efficiënter ingericht. In de voorstellingswereld van de mens werd dit gezien als een vorm van vrijheid.

Maar Ernst Jünger benadrukte dat de mens juist het tegenovergestelde van vrij was. Men onderwierp zich door het modernisme aan een reeks dwingende eisen, waardoor al het niet-functionele verdween. Er waren talloze technologische vernieuwingen: productiecapaciteit, rationeel management en logistiek werden geoptimaliseerd. Maar het socialiserende effect van deze ontwikkelingen was dat alle mensen in dezelfde richting werden geduwd. De individuele vrijheid verdween om plaats te maken voor een collectieve mobiliteit.

Mensen streefden naar bewegingsvrijheid toen ze nog afhankelijk waren van de plaats waar ze leefden. Maar het modernisme creëerde een maatschappij waarin mensen dachten vrijheid te ervaren, terwijl ze eigenlijk een ongedwongen wil werd opgelegd. Door de totale Mobilmachung is vrijheid verloren gegaan, beweerde Jünger. De plaats heeft zijn waarde verloren, omdat mensen streefden naar mobiliteit en flexibiliteit. Toen die beweging werd vertaald in een netwerk, werd bewegen veel gemakkelijker.

Hierdoor werd bewegen niet als verworven vrijheid gezien maar als vanzelfsprekendheid. Sommigen kwamen tot de conclusie dat de wegen altijd ergens naartoe leiden en dat de mens alleen in een illusie leeft dat hij vrij is. De vraag is of de mens op zoek is naar vrijheid zonder pad om te volgen. Als je wilt breken met de Mobilmachung verlies je ook een deel van je identiteit. Het behoud van identiteit is echter van groter belang dan het omarmen van totale bewegingsvrijheid.

Bij het ontwerpen van een vliegveld wordt ook uitgegaan van de identiteit van mensen. Passagiers en bezoekers worden op een zo aangenaam mogelijke manier in een vloeiende beweging door ruimten geleid die doen denken aan straten en pleinen. Oriëntatie en associatie zijn belangrijke begrippen om het vrijheidsgevoel te vergroten. Dit is terug te zien in de hedendaagse architectuur, die de constante beweging van de maatschappij weergeeft. De nieuwe ontwerpen zien er dan ook veel dynamischer uit dan die van het modernisme uit de jaren twintig tot zestig van de vorige eeuw.

Tegengestelde richtingen

De retorische benadering staat dus in zekere zin lijnrecht tegenover de mnemonische. Veel architecten en kunstenaars kregen in de jaren vijftig een sterk bewustzijn van de visuele en formele trekken van het stedelijke leven. Ze voelden zich aangetrokken door beweging en dynamiek en gaven uiting aan de tijdgeest van de voortdurende verandering. De retoriek wil niet de stad representeren maar accepteert haar voortdurende beweging. Dit komt tot uiting in bepaalde architecturale expressievormen. De architectuur presenteert beweging in plaats van een lang vervlogen beeld in een nieuw jasje te willen vatten.

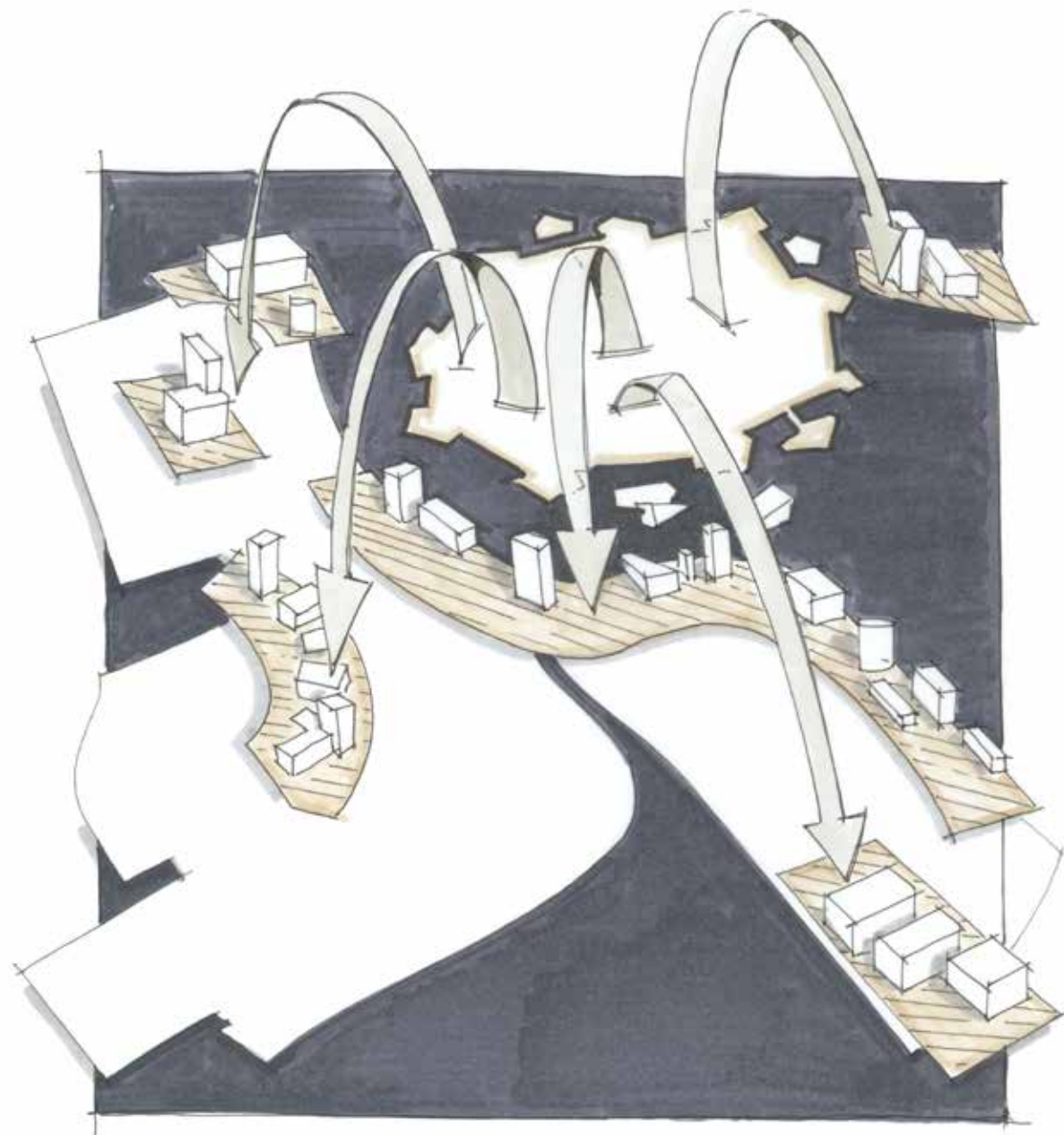
Deze nog steeds actuele theorieën bewijzen dat de discussie over de problematiek van de stad volop leeft. Hoe moet de hedendaagse stad er ruimtelijk uit zien? Waarom geven we de voorkeur aan oud boven nieuw? En waar komt die drang vandaan om koste wat kost historische schatten te willen koesteren? Hiervoor zijn wellicht twee aan elkaar verwante redenen te geven: Ten eerste ligt bewaren in de aard van de mens. Ten tweede lijken we het, ondanks alle gedachten over huidige en toekomstige vormen van generieke steden, belangrijk te vinden om traditie te handhaven. De voorkeur voor de historische boven de generieke stad is nog altijd vanzelfsprekend.

Uiteindelijk behoort handhaving van de historische stad tot de opgaven van de architectuur en stedenbouw, maar vinden daarnaast moderne maatschappelijke ontwikkelingen plaats. Toch sluit het een het ander niet uit. De intentionele en de generieke stad trekken in de praktijk samen op, gemengd binnen dezelfde stedelijke orde. Ze zijn verwickeld in een krachtmeting die wederzijds levensbedreigend is, terwijl hun overlevingskans zonder elkaar toch evenmin florissant is. Samen of apart van elkaar, in beide richtingen neigt de uitkomst naar nul.

DEEL 2

De historische stad in verandering

Han de Kluijver



Verdwijnen van de functies uit de binnenstad, tekening: HDK architecten

De gestage bevolkingsgroei in de stedelijke agglomeraties van ons land heeft een aantal gevolgen. De noodzakelijke uitbreiding van steden vindt plaats rondom de oude – vaak historische – centra, waardoor de identiteit van de oorspronkelijke stad verandert. Op een gegeven moment wordt een punt bereikt waarop nieuwkomers geen relatie meer hebben met de oorspronkelijke identiteit van de stad.

Bijna elke naoorlogse stad is opgebouwd uit een centrum met daaromheen wijken. Het centrum van een stad wordt in sommige gevallen afgebakend door oude stadsmuren of een winkelgebied. De nieuwere wijken rondom het centrum breiden zich steeds verder uit tot een breekpunt wordt bereikt. Voorbij dit punt hebben deze wijken steeds minder binding met het centrum. De periferie hoeft zich niet af te zetten tegen de historie en cultuur van het centrum, omdat deze de nieuwe wijken nooit hebben bereikt. De periferie ontwikkelt haar eigen centra met voorzieningen en infrastructuur. Het oude centrum neemt in omvang af en houdt in feite op te bestaan. Het nieuwe, meerkernige centrum verspreidt zich over alle buitenwijken.

De Tweede Wereldoorlog markeerde een breuk in de stedenbouw en in het denken over de binnensteden. Tot die periode stond stedenbouw in het teken van geleidelijkheid. Er gebeurde veel, maar de ontwikkeling was betrekkelijk langzaam. Onder meer omdat er weinig mogelijkheden waren om radicaal in te grijpen in de bestaande stad. Cityvorming is sinds het begin van de jaren twintig een thema in de stedenbouw, maar werd na de oorlog een planningsideaal: in de binnenstad werd de woonfunctie verdrongen door kantoren, winkels, bestuursgebouwen, culturele voorzieningen en andere publieksfuncties.

Dit proces moest in de verwoeste steden door middel van wederopbouwplannen in één klap tot het verwachte eindresultaat leiden. De bestaande stad, die modernisering altijd in de weg heeft gestaan, was immers vrij abrupt verdwenen. Rotterdam is daarvan het meest extreme voorbeeld. In steden waar meer bewaard is gebleven, zoals in Arnhem en Groningen, botste de wederopbouw op de restanten van de historische stad. Ook in niet verwoeste of grotendeels bewaarde steden – het merendeel



Wederopbouw, linksonder ontwerp verkeersrotonde, Rotterdam, 1941, ir Emmen (collage: HDK architecten)

van de Nederlandse steden – leidde cityvorming tot een conflict tussen nieuwe, vaak grootschalige bebouwing en het historisch erfgoed.

Zakelijkheidsrevolutie

Na de oorlog was bovendien sprake van een zakelijkheidsrevolutie: stedenbouw werd een vorm van 'management'. Het nieuwe stedelijke model werd de gelede stad, die wordt gekenmerkt door een hiërarchie van centra. De city is topcentrum met vaak regionale betekenis. Daarnaast komen verschillende wijk- en buurtcentra op.

Historische centra vormden altijd knooppunten van regionaal verkeer. Daaraan danken ze hun centrumfunctie. De onverwacht snelle verspreiding van het particulier autobezit sinds de tweede helft van de jaren vijftig ondermijnde deze traditionele centrumpositie van de binnensteden: ze moesten concurreren met andere steden en met de centra in nieuwe, suburbane wijken. Het lag voor de hand historische centra ook voor de auto geschikt te maken. Dit proces leidde tot doorbraken voor verkeerswegen en het opofferen van tal van pleinen die als parkeerplaats dienst doen.



Parkeren in de binnenstad jaren 50, collage: HDK architecten



Van produceren naar consumeren, collage: HDK architecten

Kentering

Cityvorming is lange tijd synoniem geweest met krotopruijing, een proces dat moeizaam begon en in de jaren vijftig uitmondde in grootschalige reconstructievoorstellen. Het verleden was niet langer drager en uitdrukker van identiteit, maar werd het toonbeeld van een achterhaalde samenleving. Maar in de loop van de jaren zestig deed zich een kentering voor. De historische kern werd ontdekt als een unieke plaats, onder andere omdat allerlei functies er door elkaar lopen - dwars tegen de principes van het functionalisme in. Deze omslag uitte zich onder andere in aandacht voor monumenten en voor de waarde van bijzondere gebouwen. De manier waarop gebruikers de stad ervaren wordt bepaald door deze karakteristieke, in het stadsbeeld verankerde symbolen. Aan dit aspect - de beleving van de binnenstad - werd steeds meer waarde gehecht. Het gedachtengoed van onder andere de Forumgroep speelde hierbij een sleutelrol. De structuralisten die het architectuurtijdschrift Forum in de jaren zestig leidden, uitten hun kritiek op het modernisme van CIAM. In hun visie ontleent de stad haar waarde niet slechts aan enkele hoogtepunten, maar aan het stedenbouwkundig geheel.

Tegen het einde van de jaren tachtig veranderden steden onder invloed van de economie. Er vond een versnelde verschuiving naar de dienstverlenende sector plaats. In deze 'nieuwe economie' stond niet langer het produceren voorop, maar het consumeren. De nadruk kwam te liggen op het ontwikkelen eerder dan fabriceren van producten en het bedenken van strategieën om die aan de man te brengen. Recreatie en entertainment, beide in verband gebracht met winkelen, werden speerpunten in de ontwikkeling van de binnenstad.

De nieuwe economie uitte zich in de binnensteden op een aantal manieren: de transformatie van op toerisme, recreatie en entertainment gerichte verblijfszones, de intocht van koopkrachtige, jonge bewoners, en een bouw golf in de kantorenmarkt, die zich voornamelijk op de randen van de centra concentreerde. De krotbewoners en de sociaal zwakkeren werden vervangen door wat in de jaren tachtig 'yuppen' heten. Zij zijn de voedingsbodem voor het aanbod aan voorzieningen dat nodig is voor het leven van alledag. Daarnaast vullen zij ook de cafés,

restaurants, modewinkels en galeries die in veel steden als paddestoelen uit de grond schieten. In de ambiance van de stad vallen de recreatieve aspecten van de stedelijke economie samen met de kenmerken van het stadsbeeld. Die vinden hun oorsprong in de historische ontwikkeling, waarmee de historische context aan belang wint, en daarmee ook het historisch erfgoed.

Stedenbouwkundige structuren en de ziel

Nu de - nieuw gedefinieerde - belevingswaarde van de stad voorop staat, rijst de vraag hoe die samenhangt met de stedelijke identiteit. Het historische centrum wordt vaak afgezet tegen de nieuwe gebieden, die het aan een 'ziel' ontbreekt. De identiteit is immers in de geschiedenis van de stad samengeballd. Gebouwen, steden en gebieden zijn dragers van een ziel of karakter.

Maar historische monumenten hebben op zichzelf geen ziel. Identiteit komt voort uit het gebruik van een gebied of gebouw en kan niet worden ontworpen. Een gebied heeft identiteit omdat haar gebruikers en inwoners er een bepaald gevoel bij hebben. Door het zichtbare en onzichtbare verhaal van een gebied te lezen en te combineren met eigentijdse toevoegingen, ontstaat een nieuwe identiteit.

Identiteit is uiteraard veel meer dan de verzameling van straten, pleinen en gebouwen die een stad vormen. Het gaat ook over het dagelijks leven in de stad. Veranderingen in het leefpatroon zorgen voor veranderingen in de materie. Voor stedenbouwers, architecten en andere betrokkenen bij de stedelijke ontwikkeling heeft het begrip identiteit waarde als term waarmee de sociale praktijken in de stad verbonden worden met haar gebouwde structuur. Ze verbindt plaats met tijd, en gaat zowel over het object als over het subject. Identiteit is een combinatie van de geplande en de geleefde stad.

Stedelijke identiteit wordt vaak gelijkgesteld aan authenticiteit. Maar wat oud is, is niet per se authentiek. Authenticiteit gaat niet over vroeger, het gaat over nu - al heeft het natuurlijk wel gevoel voor het verleden. Authenticiteit gaat eerder over creativiteit dan over volgzaamheid, eerder over het verhaal dan over de feiten. Het gaat tenslotte niet over wat er is, maar wat er zou moeten zijn.

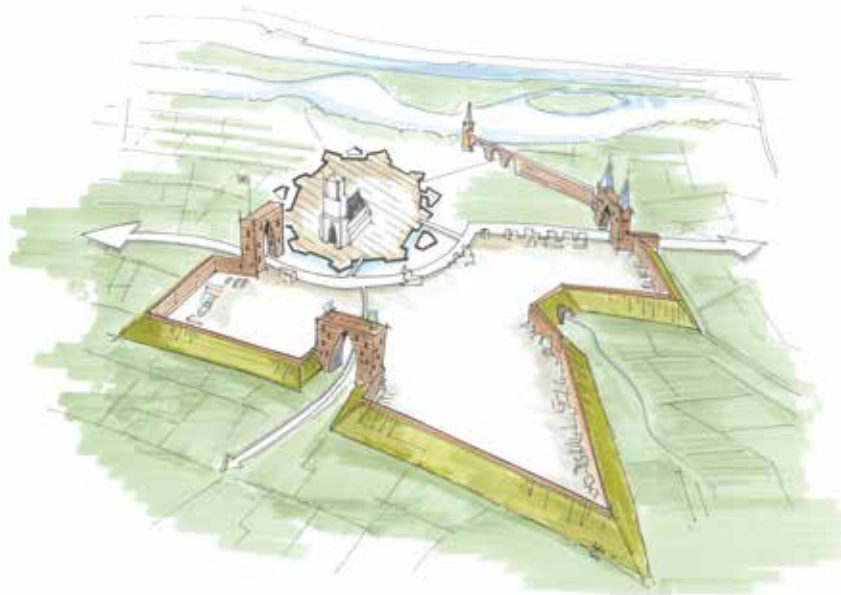
Voortdurende verandering

Maar de stedelijke identiteit laat zich moeilijk vatten. De stad en haar identiteit zijn voortdurend in verandering. Veranderend gedrag van gebruikers kan ervoor zorgen dat bestaande milieus uit de gratie raken. Doordat de mens woont, werkt en recreëert in een uitgestrekte, ongedifferentieerde verstedelijkte ruimte, dreigt hij elk gevoel van plaats te verliezen. Zaken als identiteit en betekenis dreigen in de gelede stad daardoor verloren te gaan.

Terwijl het historisch centrum kunstmatig wordt geconserveerd, groeit de periferie op natuurlijke, vaak ongecontroleerde wijze. Functies verdwijnen uit het hart van de stad, en volgen de groei naar de randen. Behalve kantoren heeft een toenemend aantal winkels zich langs de snelwegen gevestigd; niet alleen bij op- en afritten vanwege de bereikbaarheid, maar ook in linten parallel aan de snelweg; de bekende zichtlocaties. In dit opzicht hebben de snelwegen de klassieke etalagefunctie van de stad danig uitgebreid en verpakt in een eigentijds jasje.



Groene Kruisweg, collage: HDK architecten



Vesting groeit mee met de stad, tekening: HDK architecten



De nieuwe stad als afgebakend geheel, collage: HDK architecten

Winkels verdwijnen naar de periferie

In de detailhandelssector is schaalvergroting de dominante trend. Supermarkten bieden een breder assortiment aan en superstores bieden een steeds grotere keuze binnen bepaalde branches. Hiervoor zijn grotere winkelpanden nodig. Deze zijn in de binnensteden schaars of moeilijk te realiseren. Perifere locaties hebben veel voordelen voor grootschalige detailhandel. Een groot aantal gemeenten reserveert in de stadsrandzone en in de buurt van snelwegafritten ruimte voor toekomstige bedrijvigheid in de vorm van nieuwe bedrijventerreinen. Kleinere winkels verdwijnen hierdoor uit de binnenstad.

Uiteraard is de grote winkel niet nieuw in Nederland, maar de schaalvergroting heeft de laatste jaren gestaag doorgezet. Daarnaast is de afgelopen decennia het autobezit en -gebruik fors toegenomen. Alhoewel Nederlandse consumenten nog steeds veel te voet en met de fiets gaan winkelen, nemen ze steeds vaker de auto. Hierdoor is hun blikveld verruimd: consumenten zijn bereid om verder te reizen voor scherpere prijzen, een andere sfeer of grotere keuzemogelijkheden. Ook stellen zij andere eisen aan een locatie. Vooral de bereikbaarheid en parkeervoorzieningen zijn belangrijk. Naarmate binnenstedelijke locaties meer te maken kregen met verkeersdrukke, werden de locaties aan de randen van de stad relatief gemakkelijker bereikbaar.

Ingeklemd stadsranden

De voormalige stadsranden zijn hierdoor ingeklemd geraakt tussen oude en nieuwe delen van de stad, waardoor de winkelcentra ter plekke nauwelijks nog perifeer zijn te noemen. De winkeldozen zijn vanuit verschillende richtingen uitstekend bereikbaar, met de auto, maar steeds vaker ook met het openbaar vervoer. Deze nieuwe relatie tussen centrum en periferie is nog om een andere reden aan verandering onderhevig. In tegenstelling tot de klassieke pendel tussen buitenwijk en stad verplaatsen bewoners, werknemers, consumenten en recreanten zich in toenemende mate kriskras tussen suburbane plekken. Voor veel voorzieningen zijn ze niet meer aangewezen op de oude binnenstad.

De binnenstad heeft dus in toenemende mate te maken gekregen met een leegloop van functies als wonen, werken, zorg en recreatie. Wat overblijft is een historisch centrum dat als toeristische trekpleister geconserveerd wordt. Het gevaar dreigt dat het centrum hierdoor haar aansluiting met de omliggende wijken verliest. Terwijl de stad zich verder uitbreidt en ontwikkelt, staat het historisch centrum stil. In oude vestingsteden is deze tegenstelling extra pregnant, omdat de binnenstad fysiek ommuurd is, terwijl de periferie onbegrensd kan groeien.

De nieuwe vestingstad

Een oplossing voor de meerkernige, gefragmenteerde stad is een nieuw afgebakend geheel te maken, met een nieuw centrum,

waaraan ook de buitenwijken hun identiteit kunnen ontleen. Om de stad weer één geheel te maken, kunnen wallen worden verplaatst, zoals dit ook vroeger vaak gebeurde. De vesting groeide in het verleden op een organische manier mee met de stad om nieuw ontstane gebieden in te sluiten en bewoners bescherming te bieden. Een nieuwe wal kan op een symbolische manier eenheid aanbrengen in de gefragmenteerde, gelede stad. Ook in Brielle wordt nagedacht over het verplaatsen van de driehonderd jaar oude vestingen om opnieuw eenheid te creëren. Een concrete uitwerking hiervan is al te zien rondom de wijk Nieuwland, die deels door aarde wallen aan het zicht is onttrokken. Maar hoewel een vesting inclusiviteit kan afdwingen, sluit zij ook uit.



De nieuwe vesting, foto: Han de Kluijver

DEEL 3

De historische binnenstad in een gefragmenteerde regio

Han de Kluijver



Zicht op de groene ruimte, foto: Han de Kluijver



Concentratie en spreiding, bebouwd en onbebouwd, massa en ruimte, de stad en het land. In beide plaatjes zijn de oppervlaktes gelijk. Deze keuze is het fundament van ieder stedenbouwkundig plan.

< Gescheiden fragmenten, nieuwe verbanden, collage: HDK architecten

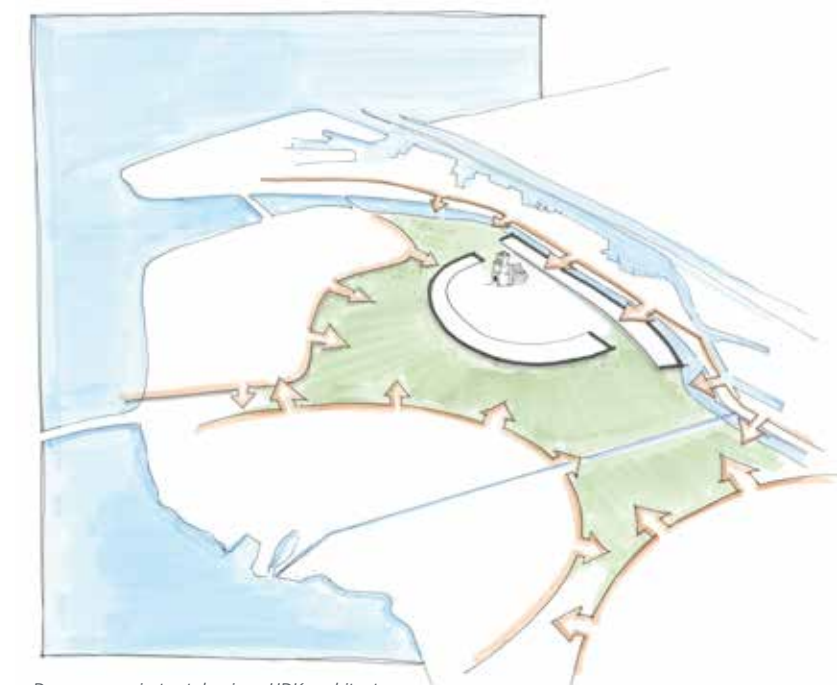
De stedelijke regio's staan voor een complexe en ambivalente opgave. Hoe te voorkomen dat oude centra leeglopen en perifere gebieden op rommelige wijze worden ingevuld?

Steden raken steeds meer gefragmenteerd en de netwerkstedeling wordt steeds mobieler. Er is niet langer één centrum waar de stedeling op is aangewezen. Tegelijkertijd groeien gemeenten naar elkaar toe en worden tussen-stedelijke gebieden opgeslokt.

Groene ruimte verdwijnt. Er valt moeilijk onderscheid te maken tussen uiteenlopende gebieden binnen de periferie, of tussen de periferieën van verschillende steden. Het is deze vaagheid die de periferie van de tussenliggende steden zo ongrijpbaar maakt, zo moeilijk te vatten. Wel kan worden geconstateerd, dat de klassieke tweedelingen "stad-platteland" en "bebouwd-onbebouwd" verouderd zijn. Het buitengebied bezit geen dominant patroon, waarin zich duidelijke zwaartepunten of hoofdrichtingen aftekenen, maar is een continue aaneenschakeling van wisselende fragmenten.

De vraag rijst of we met het volbouwen van Nederland tegenwoordig verder komen dan het hergebruiken van standaardoplossingen. Het antwoord op deze opgave is niet met eenduidige en hiërarchische concepten op te lossen. Nieuwe strategieën dienen recht te doen aan de complexiteit van de oneindige verstedelijking en moeten tegelijkertijd een andere stedelijkheid stimuleren.

Nu stedelijke regio's steeds meer uiteenvallen in gescheiden fragmenten, moet nagedacht worden over hoe nieuwe verbanden kunnen ontstaan tussen de verschillende eilanden. Regio's bestaan uit fragmenten met verschillende dichtheden: open ruimtes, land- en tuinbouwgebieden, natuurterreinen, woonwijken, en op onverwachte plekken concentraties van voorzieningen. Deze liggen verspreid langs transportassen van snelwegen en openbaar vervoer. In deze hybride werkelijkheid is zonering zo goed als onmogelijk, aangezien werkgelegenheid, bewoning en stedelijke voorzieningen in alle richtingen verstrooid zijn.



De groene ruimte, tekening: HDK architecten

Metropoolvorming leidt tot een losse verzameling van grote aaneengesloten –compacte stadskernen. Groene gebieden, zoals landgoederen en natuurgebieden worden ingesloten in het stedelijk lichaam. Dit leidt tot een uitgestrekte verstedelijking. Grenzen worden opgeworpen om de soms ongecontroleerde stedelijke groei te beperken. De gemeenten op Voorne Putten bakenen bijvoorbeeld hun territorium af zodat de tussenliggende gebieden hun groene karakter en functie behouden. Fysieke grenzen als stadswallen, hekken en omheiningen zijn drempels die de bewegingen in een stad controleren. Ze vormen tijdelijke portalen die mensen doorlaten of uitsluiten. Deze ruimtelijke afbakening hebben ook sociale gevolgen; ze werpen grenzen op tussen sociale klasse, leeftijd, taal en cultuur. De opkomst van de zogeheten gated communities is slechts een voorbeeld van de toegenomen ruimtelijke segregatie.

Behoeftte aan gemeenschappelijkheid

Als tegenreactie op het proces van fragmentatie en segregatie, ontstaat een nieuwe behoefte aan gemeenschappelijkheid. Of dat nu komt door het groeiende aantal sociale netwerken op internet of door de komst van kleine, lokale ondernemers die plaatselijke producten aanbieden; het nieuwe gemeenschapsgevoel draait om de behoefte aan kwaliteit, waarvan men gezamenlijk kan genieten.

Het is paradoxaal dat men steeds meer privégedrag vertoont in de openbare ruimte, terwijl privéruimten als winkelcentra steeds meer kenmerken van openbare ruimten overnemen. Beide tendensen wijzen echter op een toenemende behoefte aan specifieke publieke ruimten (in tegenstelling tot het generieke ideaal uit de jaren zestig) en minder besloten privéruimten. Een van de belangrijkste vragen die we moeten beantwoorden is of het mogelijk is binnen de nieuwe uitgestrekte regio's een



Alle lagen van de tijd, foto: Han de Kluijver

gemeenschappelijke publieke ruimte te vinden. Dit is een lastige opgave, omdat de flexibiliteit van steden niet gebaat is bij een hiërarchisch, sterk op het stadscentrum gerichte structuur.

Het historisch centrum valt stil

Van oudsher is het centrum een bron van gemeenschappelijkheid, maar terwijl de stad zich langs nieuwe knooppunten verder ontwikkelt, dreigt de historische binnenstad stil te vallen. De historische stad is altijd een verzameling van elkaar opeenvolgende stijlen geweest: van de vroegste dagen van de historische stad tot aan nu, zonder definitieve breuken. Er zijn eigenlijk geen stedenbouwkundige ontwerpen en vormtalen die niet in de historische stad thuishoren. Het historische stadsgezicht wordt echter bedreigd door 'bevrozing' en 'musealisering'.

Monumentenzorg is een vakgebied dat wordt beheerst door dogma's over de verhouding tussen cultuurhistorie en transformatie van beschermd objecten. De hamvragen bij elke aanpassing in de historische stad zijn: wat is de essentie van de historische stad, op welke plaatsen dient die te worden gerespecteerd en waar niet? Moet de historische stad zich aanpassen aan de hedendaagse eisen van een stadscentrum of juist andersom? Welke modernisering kan de historische stad hebben en welke niet? Hoe te bouwen zodat de historische ontwikkeling zichtbaar blijft?

Vervolgverhaal voortzetten

We hebben haast de plicht onze eigentijdse bijdragen aan de historische stad toe te voegen, omdat we anders de natuurlijke opeenvolging van opvattingen en stijlen frustreren. De huidige architectuur en stedenbouw wijken weliswaar af van de historische stad, maar staan niettemin in een onafgebroken traditie van ruimtelijke ontwikkelingen, zonder dat er cruciale breuken zijn geweest die een nieuw maatschappelijk tijdperk hebben ingeluid. In principe passen alle ruimtelijke vormen in de historische stad.

De verschillende tijdslagen dragen zelfs bij aan de historische beleving. Moderne materialen zoals strakke geometrische betonnen vlakken en zilverkleurige gevelbeplatingen verrijken



Een onafgebroken traditie van ruimtelijke ontwikkelingen, Foto: Han de Kluijver

de historische context van de binnenstad. Een combinatie van verschillende tijdslagen is juist de charme van de 'nieuwe' historische stad. Door het contrast tussen oud en nieuw nemen we de vernieuwing waar en worden we ons ervan bewust dat de tijd niet stilstaat. We leven en bouwen verder.

Geen beperkende regels

Het krampachtig willen conserveren van een historische stijl is dan ook zinloos. Als Rietveld in zijn tijd geconfronteerd was geweest met onze beschermende maatregelen, dan had hij het Rietveld-Schröderhuis - een monument van wereldformaat - niet kunnen ontwerpen. We moeten voorkomen dat wij met beperkende regels en brave aanpassingen van gebouwen nieuwe geniale ontwerpers belemmeren.

Toen het Paleis op de Dam halverwege de zeventiende eeuw werd gebouwd, bracht dat ook een schok teweeg. Maar het Paleis op de Dam is ondanks het grote contrast met de omgeving

toch geaccepteerd, en groeide uit tot een van de iconen van Nederland. Ook in onze tijd moeten we niet huiverig zijn eigentijdse en afwijkende gebouwen aan de historische stad toe te voegen. Op termijn kunnen die net zo'n belangrijke bijdrage aan de stad leveren.

Wil de stedenbouw een waardevolle relatie met de historische stad aangaan, dan moet ze streven naar het zo scherp mogelijk weerspiegelen van de geschiedenis. De belangrijkste ontwerpogave is het vormgeven van vernieuwing zonder de bestaande architectuur te diskwalificeren. Wanneer het nabootsen van stijlen achterwege wordt gelaten en er gebouwd wordt aan een nieuwe identiteit, bouwen we aan een eigen geschiedenis. De bestaande structuur wordt verrijkt met hedendaagse bouwmethoden. Dit is van doorslaggevend belang voor het ontstaan van stedelijkheid: de wisselwerkingen tussen verschillende fragmenten resulteren in een geheel dat meer is dan de som der delen.

DEEL 4

De werking van de vesting

Han de Kluijver



Monumentale gebouwen bepalen voor een belangrijk gedeelte de identiteit van de stad, foto: Han de Kluijver

De vestingstad Brielle bestaat in haar huidige vorm driehonderd jaar. In 1713 zijn de vestingwerken om de stad neergelegd, zoals we ze nu nog kennen. Terwijl het landschap om het vestingstadje drastisch veranderde, zijn de aarden wallen al drie eeuwen gezichtsbepalend voor Brielle. De geschiedenis van Brielle loopt nog veel verder terug. De gemeente op het eiland Voorne-Putten verkreeg in 1330 stadsrechten en neemt als vestingstad een belangrijke plek in onze vaderlandse geschiedenis in. Nog steeds wordt op 1 april herdacht dat de Watergeuzen in 1572 via een list de stad heroverden op de Spanjaarden. Daarmee was Brielle de eerste vrije stad der Nederlanden.

De gemeente is lid van de vereniging Nederlandse vestingsteden en is deels tot beschermd stadsgezicht verklaard. Met haar bijna 400 monumenten op 12.000 inwoners bezit de stad, samen met Harlingen, de meeste monumenten per inwoneraantal van heel Nederland. De vestingwerken en monumentale gebouwen bepalen voor een belangrijk deel de identiteit van de stad. Niet voor niks is de slogan van Brielle 'stad van nu, sfeer van toen'.

Het historische karakter van de stad neemt in de beleidsplannen van de toekomst dan ook een prominente positie in. "De stad Brielle dankt haar karakter aan de oude vesting en haar cultuurhistorische waarden," zo opende de tekst van het collegeprogramma 2010-2014. En ook in de viering van het 300-jarig bestaan van de vesting wordt benadrukt dat Brielle-vesting het economische handelsmerk van de gemeente is.

Verstopte wallen

Brielle is dus onlosmakelijk verbonden met haar wallen, waaraan ze haar historische karakter en haar identiteit ontleent. De aarden hopen zijn een ijkpunt in de gemeente, maar maken tegelijkertijd geen echt onderdeel uit van de beleving van de stad. Ze zijn deels overgroeid en aan het zicht onttrokken en slecht toegankelijk voor bezoekers. De wallen zijn van een afstandje te bewonderen, maar alleen voor schapen van dichtbij te zien. Wil Brielle haar historie levend houden, dan zouden de wallen meer betrokken moeten worden bij het heden. Maak ze zichtbaar en toegankelijk. De vesting is geen statisch historisch object. Pas in het gebruik krijgen bouwwerken betekenis. Net zoals musea

steeds meer inzetten op interactiviteit, zo zal de historische stad dit ook moeten gaan doen.

In het verleden groeiden de wallen mee met de stad, maar deze ontwikkeling ligt nu al drie eeuwen stil. De vesting was een flexibele afbakening, weliswaar in steen gegoten, maar niet onveranderbaar. Zij had als taak de inwoners tegen schadelijke invloeden van buiten te beschermen. In de tijd van de Hoekse- en Kabeljauwse twisten en de Tachtigjarige oorlog moesten de muren oprukkende legers tegenhouden. In tijden van onrust en epidemische ziekten hielden de poorten gevaarlijke buitenstaanders tegen.

De laatste persoon die het aandurfde de vesting te veranderen was Menno van Coehoorn. Deze militair en vestingbouwkundige drong in 1694 aan op modernisering van de vesting. Zijn vernieuwende idee voor de vesting, waarbij de stad beschermd werd tegen vijandelijk vuur, maar de aanvaller er tegelijkertijd aan blootgesteld werd – viel niet meteen in goede aarde. Een twist volgde, die Van Coehoorn won. De stad Brielle werd aan de zuidzijde ingekort, waarbij veel panden werden gesloopt. De nieuwe vesting was stervormig en langgerekt, met negen bastions, vijf ravelijnen, vijf beren met monniken en vier poorten. Van Coehoorns destijds radicale ideeën werden vastgelegd in het 'Nieuw Nederlands Vestingstelsel'. Het zou de blauwdruk worden voor de vestingsteden van de republiek. Het geeft wel aan dat grote veranderingen niet zonder slag of stoot gebeuren. Vaak kunnen we de consequenties van stedelijke ontwikkelingen niet van tevoren overzien. Uit angst voor verlies van historische waarde kiezen we al te vaak voor behoud en herstel, in plaats van voor vernieuwing.

Stolp over de stad

Gaandeweg kregen de wallen een meer symbolische functie. Zij herinneren aan vervlogen tijden, maar spelen geen echte rol meer in de hedendaagse geschiedschrijving van de stad. Driehonderd jaar na Van Coehoorns interventie werden de binnenstad van Brielle en de schootvelden aangewezen tot beschermd stadsgezicht. In de loop der tijd zijn 400 gebouwen in het kleine stadje Brielle aangewezen tot monument.

Deze golf van conservering is tegelijk een vloek en een zegen. Weliswaar wordt gewaarborgd dat belangrijk historisch erfgoed bewaard blijft in de stad, maar tegelijkertijd belemmert het vooruitgang. Waar het vroeger de normaalste zaak van de wereld was dat gebouwen continu veranderden met de tijd, en er laag na historische laag bovenop karakteristieke gebouwen werd gebouwd, leven we nu in een tijdperk van conserveren. Krampachtig houden we vast aan wat we denken dat 'authentiek' is. Monumentenzorg werkt in zekere zin ook beperkend.

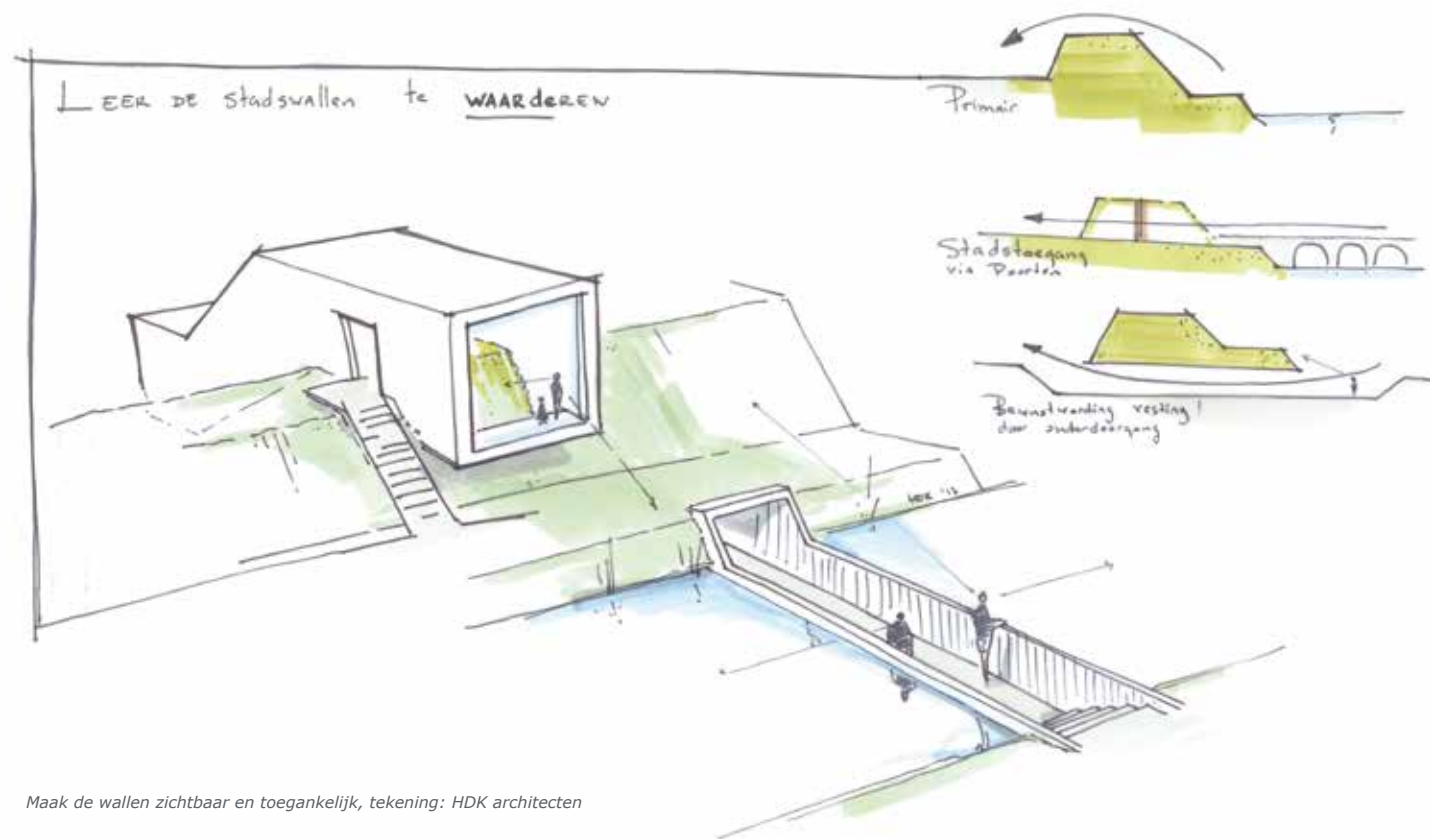
Het nadeel van de wallen is dat zij een deel van de stad scheiden van de rest. De binnenstad wordt fysiek afgesneden van haar periferie, die geen verleden heeft en dus ook geen aantrekkingskracht heeft, zo wordt gedacht. Beleidsmakers hebben in eerste instantie de neiging hun aandacht te richten op alleen het oude historische deel, terwijl de delen daaromheen net zo goed bij Brielle horen. 'In Brielle lacht het erfgoed je toe op elke hoek van de straat', valt op de gemeentelijke website te lezen. Maar staart Brielle zich niet blind op haar verleden, en vergeet ze daarbij naar heden en toekomst te kijken? De gemeente beroept zich op haar lokale geschiedenis die de identiteit van Brielle 'vormt, versterkt en ontwikkelt'. Maar een stad is meer dan alleen haar verleden. Wie continu achterom kijkt, komt niet vooruit.

Terwijl de binnenstad in de tijd bevroren werd, ging de bouwzucht buiten de wallen gewoon door. Brielle is uit haar kleine stadscentrum gebarsten. De eens groene gebieden aan de overzijde van de Groene Kruisweg worden volgebouwd en veranderen op planologische kaarten van groen naar rood, bebouwd gebied. Nieuwe woonwijken verrijzen met hun eigen infrastructuur, winkels, zorg- en sportvoorzieningen. Om de nieuwe buitenwijken van de stad worden, net als vroeger muren gezet. Ditmaal niet om bewapende onruststokers te weren, maar om het geluid tegen te houden. Een oude techniek wordt ingezet voor een nieuwe vijand. Zo ontstaan kleine, in zichzelf gekeerde eilandjes, die nog maar weinig relatie hebben tot elkaar.

In zekere zin concurreren de Brielse buitenwijken met de binnenstad, waar een leegloop van voorzieningen plaatsvindt.



Foto's: Han de Kluijver



Maak de wallen zichtbaar en toegankelijk, tekening: HDK architecten



Alle lagen van de tijd, foto: Han de Kluijver



De oude sjoel, foto: Han de Kluijver

Grote bedrijven worden, mogelijk wegens economische en milieutechnische redenen uit het centrum gesaneerd, maar ook omdat ze geen bijdrage leveren aan het historisch beeld van de stad. Maar wat is een historisch beeld? Mag dat alleen beperkt worden tot een specifiek uitverkoren periode in de tijd? Moet een werkelijk historische stad niet alle lagen van de tijd laten zien?

De marketing van Brielle

Zoals in alle Nederlandse steden is ook in Brielle de marketing van de stad steeds belangrijker geworden. Hoe onderscheid je je als gemeente, hoe trek je bewoners aan, en vooral: hoe behoud je ze? Een veel voorkomende valkuil is dat beleidsmakers niet kijken naar hun eigen bevolking en hoe ze het die naar de zin kunnen maken, maar dat zij altijd nieuwe doelgroepen aan willen boren. Hoe vergroten we de naamsbekendheid van Brielle? En hoe trekken we zoveel mogelijk dagjesmensen? In deze strijd om bezoekers wordt vanzelfsprekend uitgegaan van Brielle's, om in marketingtaal te blijven, *unique selling points*. Dat zijn de lange historie en de vestingbouwwerken die hier symbool voor staan. We hebben een onverklaarbare voorkeur voor gebouwen met een geschiedenis. Oud staat nu eenmaal gelijk aan goed. Maar het zijn niet de gebouwen die een stad maken, maar de mensen die er in hun gebruik betekenis aan geven.

Hoewel het uitbuiten van de historie Brielle een onderscheidend karakter geeft, moet men ervoor waken de verleden tijd onder een stolp te willen vangen. Een stad wordt pas werkelijk interessant wanneer zij alle lagen van de tijd kan laten zien, wanneer de architectuur in voortdurende dialoog is, en niet als in een museum slechts één fase van de stedenbouw laat zien. Door de hedendaagse tijdlijn uit te sluiten, wordt de stad een openluchtmuseum, waarin alleen gekeken mag worden en niets aangeraakt. Een statische plek, waar elke nieuwe ontwikkeling wordt afgedekt door een wollige deken van bouw- en beleidsregels.

Een stad is geen eiland

In haar zoektocht naar identiteit en onderscheidenheid leunt Brielle zwaar op twee samenhangende pijlers: historie en cultuur.



Rozemarijnstraat, collage: HDK architecten

Er zijn wel meer oude steden en daarom wil de gemeente Brielle zich ook graag onderscheiden op cultureel vlak, met gezichtsbepalende godshuizen als de Catharijnekkerk, de oude sjoel, de vele galeries en natuurlijk het Brestheater. Maar in plaats van dat iedere gemeente op Voorne-Putten haar eigen onderscheidende culturele programma bedenkt, waarin ze elkaar onvermijdelijk in aanbod overlappen, kunnen ze beter samenwerken op regionaal niveau. Net zoals mensen niet meer aan één plek gebonden zijn, staat de stad allang niet meer op zichzelf. Waar oude vestingsteden vroeger in zichzelf gekeerd en zelfvoorzienend waren, kunnen ze het zich tegenwoordig niet meer veroorloven de blik alleen naar binnen te richten. De stad is in toenemende mate economisch afhankelijk van de grotere regio.

Door zich zo op haar cultuurhistorisch centrum te richten, vergeten beleidsmakers dat de stad groter is dan haar eigen wallen. Wil Brielle een echt aantrekkelijke gemeente zijn, niet alleen voor toeristen, maar vooral ook voor haar eigen bewoners, dan moet zij de blik verruimen. Wil zij met de tijd meegaan, dan moet zij verder kijken dan haar eigen vesting en zelfs verder kijken dan de eigen stadsgrenzen.

DEEL 5

Het Centrum van Brielle verplaatst of uitgehold?

Errol Ooft



Vesting 2030, tekening: IOB Ingenieursbureau

'Het provinciebestuur heeft laten weten geen detailhandel te willen toestaan buiten het centrum', kopte het Algemeen Dagblad 17 september jongstleden. Ik verbaasde mij toen ik het las, want wat is nu eigenlijk het centrum?

Driehonderd jaar geleden, toen de wallen ontstonden, was Brielle een stad zoals een stad bedoeld was. Alle voorzieningen voor het dagelijks leven bevonden zich binnen de wallen. Zoals de aardrijkskundeboeken ons vroeger al leerden: "Een stad heeft drie pijlers: Wonen, Werken en Recreëren." Wanneer die drie aanwezig zijn, heb je de ideale stad.

Je ziet echter elke stad worstelen met dit gegeven. Neem Rotterdam. Hoe vaak is de invulling van Rotterdam niet bijgesteld na de Tweede Wereldoorlog? Het Weena staat momenteel vol kantoren. Maar is dat ideaal, een centrum zonder wonen? Het aantal inwoners per m² in het centrum is erg laag in vergelijking met steden als Parijs. Rotterdam wil nu de levendigheid in het centrum terug, door er meer studenten te laten wonen. Alle steden, ook Rotterdam, worstelen ermee hoe de ideale stad te behouden of te creëren voor haar bewoners.

Nu terug naar Brielle:

Brielle functioneerde vroeger als de ideale stad. Wonen, werken en recreëren vonden hun plek binnen de vestingwallen. Brielle had als vestingstad(je) zelfs een regionale functie. De stad had vestingwerken om zich te verdedigen. En binnen die vesting waren moestuinen om tijdens belegeringen zelfvoorzienend te kunnen zijn. Brielle kon zichzelf bedruipen. Zo zag het er 300 jaar geleden uit, maar uiteraard verandert een stad in de loop van de tijd mee met de wereld om haar heen.

Wanneer de dreiging van belegering verdwijnt, kunnen de moestuinen verdwijnen en plaatsmaken voor woningbouw. En dat is ook logisch. De moestuinen zijn keurig verplaatst buiten de vesting aan de Langesingel. Ook ambachtelijke beroepen als leerlooierijen en hoefsmederijen verdwenen door de industriële revolutie uit de stad. De lokale industrie is verplaatst naar lage lonenlanden of verdwenen in zijn geheel. Brielle had vroeger ook een militaire functie, compleet met gevangnissen. Deze zijn in

de loop der tijd gecentraliseerd door de overheid. Vorig jaar is als laatste het kantongerecht uit Brielle verdwenen en verplaatst naar Rotterdam.

Nationaal beleid heeft lokale invloed. Na de Tweede Wereldoorlog ontstond een centraal geregelde ruimtelijke ordeningspolitiek. In combinatie met de in de Botlek gevestigde (petro)chemische industrie moesten de dorpen op Voorne-Putten voorzien in de woonbehoeften van de werknemers in die industrie. Logischerwijs ontstonden er toen wijken als Zuurland, Meeuwenoord en Rugge. Deze wijken waren aangewezen op de voorzieningen in de binnenstad met alleen een supermarkt en bakker in de wijk voor de dagelijkse behoeften.

Het centrum verplaatst

Na 2000 is het beleid weer gedecentraliseerd. Het is niet te zeggen of Nieuwland hier al het gevolg van is, maar het creëren van Nieuwland heeft (on)gewild gezorgd voor transformaties binnen Brielle. De stedenbouwkundige opzet van Nieuwland voorzorg in wonen zonder buurtsupermarkt. In plaats zijn voorzieningen geplaatst in bedrijfsgebouwen langs de Groene Kruisweg.

Het gevolg van dit stedenbouwkundig plan is dat de voorzieningen uit de binnenstad vertrokken naar Nieuwland. Als eerste verhuisde de Jumbo (toen nog EDAH) van de Turfkade naar het cultuurhistorische gebied voor het schootsveld. Al snel hierna verplaatste de sportschool van Unen naar Nieuwland, gevolgd door de dokter, apotheek en tandarts. Zij vestigden zich in een nieuw medisch centrum. Het voortgezet onderwijs (Maerlandcollege) verdween eveneens uit de binnenstad naar Nieuwland.

Ongewild verdwijnen er nog meer zaken uit het centrum, denk bijvoorbeeld aan de kermis. De parkeerplaats van de Jumbo wordt hiervoor omgetoverd tot evenemententerrein. Logisch, maar is dit ook goed voor de binnenstad?

Uitgehold?

Het centrum van Brielle is verschoven, met als middelpunt het gebied van de Jumbo tot Nieuwland, doorsneden door de Groene Kruisweg. Niemand beseft zich het nog, maar het verkeerskundig plan past zich er al op aan: de poort onder de wallen wordt geschikt gemaakt voor fietsers en er komen nieuwe rotondes. De gemeente werkt mee om de vrachtwagens uit de binnenstad te weren, door het verplaatsen van de Albert Heijn naar de voormalige Luveto garage.

Het wordt een leuk centrum, zo net buiten de vestingwallen. De oude kern van Brielle wordt een mooi open luchtmuseum. In de zomer worden iedere woensdag toeristen getrokken met een braderie. Op de Turfkade komen terrassen om nog meer toeristen te lokken. Als men dat wil en zich bewust is van deze beweging die er plaatsvindt, vind ik het prima. Maar, hoe zat het ook alweer, met dat wonen, werken en recreëren?

Wanneer we de vestingwallen verplaatsen en om Nieuwland en Seggeland heen leggen, hebben we weer een stad waarbinnen wonen, werken en recreëren plaats vinden. Hiermee doen we de historie van Brielle eer aan. In 1572 was de vesting immers ook nog niet op het formaat van nu. Wanneer we dan ook nog de Groene Kruisweg ondertunnelen, creëren we weer een leefbaar centrum waar het fijn wonen, werken en recreëren is.

Nu dreigt de Provincie echter roet in het eten te gooien, door 'geen detailhandel te willen toestaan buiten het centrum'. Na een periode van decentralisatie, waarin rijk en provincie zich terugtrokken en meer bevoegdheden over lieten aan gemeentebesturen, gaan ze zich nu opeens weer bemoeien met 'het centrum'. Maar weten zij wel waar het centrum van Brielle zich bevindt? En weet Brielle het eigenlijk zelf wel?

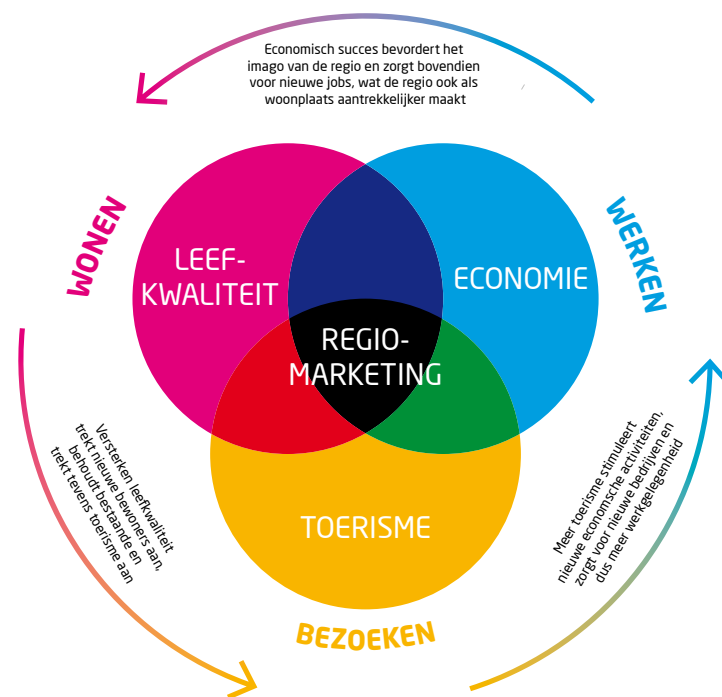


Brielle openluchtmuseum, collage: IOB Ingenieursbureau

DEEL 6

Grenzeloze regiomarketing op Voorne-Putten

René Hofman



De invloed van de domeinen wonen, werken, bezoeken op elkaar. Beeld: René Hofman



Opvolgers van 'I ... NY' Beeld: René Hofman

City-, regio- of placemarketing zijn hedendaagse termen voor activiteiten die gericht zijn op het behouden en aantrekken van specifieke doelgroepen voor een bepaald gebied. Hedendaags, maar niet nieuw.

Volgens de overlevering ontdekte de Noor Erik de Rode in 982 Groenland toen hij vanuit IJsland op verkenningstocht in westelijke richting voer. Net zoals nu was het eiland het grootste deel van het jaar bedekt met ijs. In de zomer kan het aan de zuidkant best groen zijn, maar het slaat nergens op om het gebied dan maar 'Groenland' te noemen. Toch koos Erik de Rode juist die naam omdat hij dacht daarmee kolonisten te werven. En het bleek te werken: verleid door de belofte van een groen land gingen scheepsladingen emigranten mee om Groenland te koloniseren. Het kan niet anders of de kolonisten voelden zich bekocht toen ze voet aan wal zetten in het volstrekt witte land. Erik de Rode was een goede verkoper, maar nog geen goede citymarketeer. Daarom een wijze les uit Groenland: "Je moet niet iets beweren wat je niet kunt bewijzen".

Ook Voorne-Putten?

Veel regio's doen tegenwoordig aan branding en marketing. Zo kennen we 'Twente jezelf', 'Gelderlandse streken', 'Land in Zee' van Zeeland, 'Er gaat niets boven Groningen' en 'Brainport Eindhoven'. Ook Voorne-Putten wil zich nadrukkelijker op de kaart zetten, maar is dit wel nodig?

Het eiland Voorne-Putten is in Nederland in ieder geval onbekend. In het Steden & Streken Merkenonderzoek 2013 komt Voorne-Putten niet voor in de lijst met van vijftientig streken met een sterk merk. De top drie bestaat uit respectievelijk de Veluwe, Zuid-Limburg en Texel. In de directe omgeving en ook in deze lijst staan: Neeltje Jans (17!), de Maasvlakte (19), Rijnmond (22) en Goeree-Overflakkee (25). Het Deltagebied (Zeeland en de Zuid-Hollandse Eilanden waaronder Voorne-Putten) staat bij Nederlanders op plek 10 voor vakanties in eigen land. Voor buitenlanders komt dit gebied op de achtste plaats.

Dan kan de reactie zijn: 'Het maakt toch niet uit dat Voorne-Putten onbekend is? Bezoekers komen naar Brielle, niet naar Voorne-Putten.' Dat is waar, maar op zijn minst loop je dan een

kans mis. Een kans om bezoekers andere aspecten van het eiland te laten zien, om ze langer te laten verblijven en meer te laten besteden. Je mist de kans om bezoekers met interesse in geschiedenis ook andere verhalen buiten Brielle te laten beleven. Het palet van Voorne-Putten behelst een groot scala aan kleuren. Door die te verbinden, worden we er allemaal beter van.

Het is dus niet vreemd dat er wordt gewerkt aan een merk 'OpVoornePutten' en aan marketing om de naamsbekendheid en beleving bij de regio te versterken. In eerste instantie ligt de focus op recreatie en toerisme, maar uiteindelijk zal het merk breder worden getrokken om duurzaam succesvol te kunnen zijn. Meer toerisme stimuleert economische activiteiten, zorgt voor nieuwe bedrijven en voor meer werkgelegenheid. Het bevordert het imago van Voorne-Putten, en maakt het eiland ook als woonplaats aantrekkelijk. De versterkte leefkwaliteit behoudt bestaande bewoners voor het eiland en trekt nieuwe bewoners aan. En - om de cirkel weer rond te maken - trekt dit weer nieuw toerisme aan.

Wat is een regio?

Maar, wat zet je als regio Voorne-Putten precies op de kaart? 'Regio' is een begrip van boetseerlei: je kunt er van maken wat je maar wilt. In de praktijk kom je de term dan ook te pas en te onpas tegen. Vaak heeft het betrekking op ondefinieerbare gebieden als de regio Noord-Nederland of Euregio.

We kunnen echter pas van een regio spreken wanneer een gebied duidelijke:

- grenzen,
- symbolen,
- instituties en
- identificatiekenmerken heeft.

Grenzen

Om met grenzen te beginnen: voor Voorne-Putten is het helder waar het gebied begint en ophoudt. Het is immers een eiland, ook al is dat bij de rest van Nederland niet altijd bekend. De wateren rondom geven aanknopingspunten om iets over het eiland te vertellen. Bijvoorbeeld over het passeren van grenzen, het verbinden van objecten over grenzen, en over activiteiten

die zich afspelen aan weerszijden van de grens. Grenzen hebben betrekking op het overbruggen van wonen en werken, en werken en vrije tijd. Maar het gaat ook over het overbruggen van verschillen in de tijd en het samengaan van verleden en toekomst.

Komende vanaf Rotterdam krijgt de bezoeker nauwelijks het gevoel een eiland te bezoeken. Men rijdt een brug over en is ongemerkt op Voorne-Putten. Vanuit zuidelijke richting roept het rijden over het Haringvliet al iets meer eilandgevoel op. Maar eigenlijk is de enige plek op Voorne-Putten waar je letterlijk het gevoel krijgt een eiland te betreden, het pontje vanaf Nieuw-Beijerland. Daarom is het een gemiste kans om bezoekers hier niet welkom te heten op het eiland Voorne-Putten. Dit gebeurt nu door een scheefstaand elektriciteitskastje, een lantaarnpaal, een ANWB-bord 'Doorgaand verkeer' met blikshade en een bord dat oproept/opriep de polder Zuidoord te redden.



Welkom op het eiland Voorne-Putten. Foto: Google Maps



Pontje over het Spui van Nieuw-Beijerland naar Voorne-Putten. Foto: Google Maps

Symbolen

Regiosymbolen kunnen zijn: een dialect (op Voorne-Putten niet markant aanwezig, de spraak is een overgang tussen Rotterdam en Zeeuws), een vlag (is er een Voorne-Putten vlag?), iconen (royaal aanwezig) en streekproducten (welke zijn dit op het eiland?).

Instituties

'Instituties' verwijst naar het gebruik van de naam 'Voorne-Putten' door overheden, ondernemingen, instellingen en verenigingen. Een korte scan laat zien dat de naam niet uitbundig wordt gebruikt: 'Natuurlijk Voorne-Putten', 'Voorne-Putten loopt', 'Samenwerking Voorne-Putten', een roeivereniging, een modelvliegclub en het Streekarchief gebruiken de naam Voorne-Putten.

Identificatie

'Identificatie' heeft betrekking op de binding die bewoners met het gebied Voorne-Putten hebben (een zogeheten regionale *sense of place*). Voelt men zich eilander? En hoeveel binding heeft een inwoner van Voorne met Putten en vice versa?

Op de vier bovengenoemde regiocriteria is de score van Voorne-Putten nog niet maximaal. Hier is nog ruimte voor verbetering.

Van regio naar merk

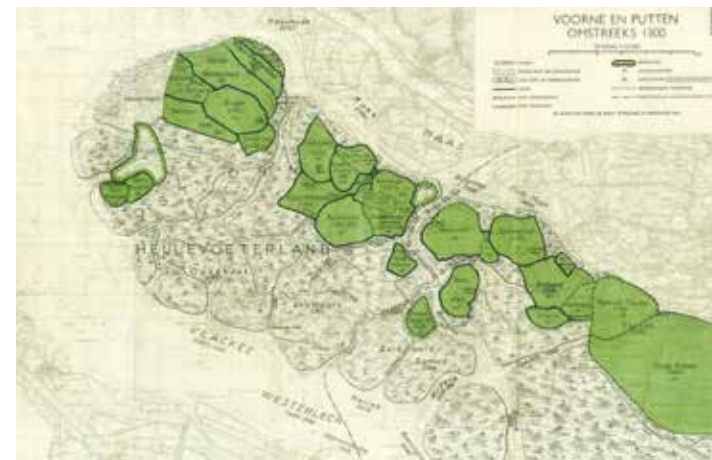
Wil een regio uitgroeien tot een merk, dan zijn daar allerlei haakjes voor. In principe komt alles wat opmerkelijk is in aanmerking als identiteitsingrediënt. Landschappen, heuvels, bossen en een ligging aan het water doen het altijd goed, net zoals pleinen, monumenten, infrastructurele werken en markante gebouwen (landmarks). Daarnaast kan het verleden bijdragen aan de opbouw van het merk, zeker wanneer het terugkomt in monumenten. Verder werken grootschalige evenementen goed. Attracties, winkels en (streek)producten zijn interessante uithangborden, evenals personen, muziekgroepen of sportclubs. Maar met het definiëren van iets opvallends alleen ben je er nog niet. Je moet ook kijken naar de maakbaarheid, haakbaarheid en raakbaarheid van het merk.

Maakbaarheid

Foto's van landmarks werken als een toeristenmagneet. Je kunt een fotogeniek object laten maken maar je weet nooit of het daadwerkelijk een toeristische trekker wordt. Zo groeide de Erasmusbrug in Rotterdam binnen korte tijd uit tot een icoon van de stad. Het Baskische Bilbao trok ineens toeristen nadat het Guggenheim museum werd neergezet, maar wie weet welke collectie dit museum bezit?



Flagships en starchitects: Bilbao liet in 1997 het Guggenheim Museum ontwerpen door Frank Gehry en liet metrostations ontwerpen door Norman Foster. Foto: Museo Guggenheim Bilbao



Reconstructiekaart van Voorne en Putten omstreeks 1300, 1952, K.B.A. Buijtdorp, Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg



De vorm van de oorspronkelijke poldertjes, nog herkenbaar in de loop van de dijken en wegen op het eiland. Google Maps, René Hofman

Projecten als de Calatrava-bruggen in Haarlemmermeer of het kasteel van Almere daarentegen, zijn bekende voorbeelden van minder geslaagde pogingen. Ze zijn ontstaan als prestigeprojecten van wethouders die probeerden de 'grand projets' van de Franse presidenten te imiteren.

De Boekenberg, de nieuwe bibliotheek in Spijkenisse, kan een modern icoon worden zolang het tenminste geen 'eiland' in de omgeving wordt. Het moet meer worden dan een gebouw met bijzondere architectuur alleen. Om uit te groeien tot icoon moet er een samenhang ontstaan met de omgeving, waardoor het logisch lijkt dat de Boekenberg juist daar staat. Het moet het middelpunt worden van verhalen of evenementen over Spijkenisse of Voorne-Putten waarin lezen, cultuur, kennis en informatie een rol spelen.

Haakbaarheid

Minder risicovol is de strategie van haakbaarheid: aanhaken bij de beelden die het grote publiek al van je regio heeft of bij een sterk merk in de buurt. De meeste mensen zouden bijvoorbeeld nooit de Toren van Pisa bezoeken als ze niet jarenlang de beelden van de toren hadden zien voorbij komen. Overal staan namelijk scheve torens en veel dichterbij ook. In het Groningse Bedum staat zelfs de scheefste toren van Europa. Voorne-Putten bezit sterke iconen die in de beeldcommunicatie over het eiland consequent moeten worden ingezet. Natuurlijk zijn er de vestingen, maar die moeten verbonden worden met verhalen. Het moeten meer zijn dan stapels stenen die daar al eeuwen liggen. Ook dat is geen probleem: de verhalen over de Tachtigjarige Oorlog in Brielle en de maritieme historie in Hellevoetsluis zijn al aanwezig. Net zoals de ontstaansgeschiedenis van het eiland, dat in de loop der eeuwen polder voor polder veroverd is op de zee. Die polders zijn nog steeds herkenbaar in de vorm van de dijken die over het eiland lopen. Historische iconen zijn niet voorbehouden aan deze twee gemeenten, het hele eiland moet ze regiobreed kunnen inzetten in eigen verhalen. Door ze te verbinden met eigen objecten, verhalen of evenementen ontstaat een rode draad, die dwars door gemeentegrenzen loopt.

Raakbaarheid

Bezoekers willen tegenwoordig meer dan alleen een bijzonder gebouw of pittoresk haventje. Toeristen zoeken vooral 'sense-en soulscape' (raakbaarheid). Ze willen geraakt worden, iets bijzonders ervaren, iets nieuws leren of een hobby uitoefenen, om daarna 'rijker' naar huis te keren. Dit dwingt Voorne-Putten om haar iconen te verbinden met extra activiteiten rondom de favoriete plekken op het eiland. Evenementen spelen daarin een logische rol.

In principe kan alles bijdragen aan het beeld van een regio. Maar het werkt alleen indien die indrukken binnen een beperkt aantal kernthema's een samenhang vertonen die herkenbaar is voor bewoners en bezoekers. En wanneer het overkoepelende verhaal van de regio iets zegt over de afzonderlijke kenmerken van de regio.



Foto's vertellen verhalen over het eiland. Google Maps, René Hofman

De gebouwde omgeving als bouwsteen van het regiomerk

Een sterk regiomerk steunt voor een belangrijk deel op de gebouwde omgeving. Dat kan bijzondere historische of moderne architectuur zijn, of een aansprekende combinatie van beide. Iconen als gebouwen en kunstwerken zorgen voor herkenning en spelen een hoofdrol in de promotie van een stad. Niet in de laatste plaats omdat bezoekers deze iconen in de gebouwde omgeving als navigatiepunten gebruiken. Denk bijvoorbeeld aan de Eiffeltoren in Parijs, het Colosseum in Rome, het Opera House in Sydney of het minuscule beeldje van de zeemeermin in Kopenhagen. Gebouwen, beelden en monumenten zijn onderdeel van de gebouwde omgeving van een stad of regio en een reden voor toeristen om de stad te bezoeken. Zo zien ze met eigen ogen of het beeld dat ze hebben klopt en dragen ze met eigen foto's bij aan de symbolvorming. Iconen sturen voor een belangrijk deel het imago van de stad en zijn een wapen in de stedenstrijd. Ze maken het onderscheid en doen dat vooral goed wanneer het verhaal van het object aansluit bij de identiteit van de stad.

Relatie buitenwijk en stadscentrum

Maar een stad eindigt niet bij de randen van het centrum. Dankzij iconen gaat de promotie van een stad steeds over die vierkante kilometer centrum waar de historie overeind is gebleven. Van daaruit bepaalt zij het imago van de hele stad. Het is alsof de rest van de bebouwde omgeving niet meetelt. Op zich is het logisch dat de stadscentra onderscheidend zijn en de wijken daaromheen niet. Toch wonen steeds meer mensen in de periferie, werken in de periferie (van dezelfde of andere stad) en reizen via de periferie. Ze komen minder en minder in het centrum van de stad.

De fysieke afstand heeft consequenties voor de mentale relatie van de bewoners van deze wijken met het stadscentrum. Voelen mensen zich nog wel bewoner van een stad of ten eerste van een wijk? Mensen verplaatsen zich steeds makkelijker van de ene stad naar de andere. Soms is gratis parkeren bij het winkelcentrum in de andere stad al een doorslaggevend argument. In Voorne-Putten speelt dit ook: ga je naar je eigen centrum, naar Spijkenisse of toch naar de Koopgoot in Rotterdam?



De entrees van vier kernen op Voorne-Putten. Zoek de verschillen. Google Maps, René Hofman

Dit betekent dat de primaire doelgroep in de eerste fase van regiomarketing de inwoners op Voorne-Putten moeten zijn. Zij moeten eerst (meer) binding krijgen met de regio om 'ambassadeur' van Voorne-Putten te kunnen worden.

Reis naar het openluchtmuseum

Een bezoeker van een oud stadscentrum wordt tijdens zijn reis zelden geraakt door wat hij onderweg ziet. Na een diffuse overgang van het buitengebied naar bebouwd gebied maakt hij een reis door de tijd. Hij wordt eerst welkom geheten door de meest recente uitbreiding van het bedrijventerrein langs de invalsweg – de zichtlocaties – en passeert daarna woonwijken in

verschillende architecturele fases. Van de Vindex-uitbreiding via de bloemkoolwijk, naar de wederopbouwblokken en de vooroorlogse huizen, totdat hij het centrum bereikt. Deze reis door de stad staat in groot contrast met het verwachtingspatroon op basis van de bekende beelden van het centrum. De periferie bestaat uit anonieme gebieden die in elke stad kunnen liggen en er is vaak geen enkele relatie met de oorsprong van de oude stad en haar identiteit. Het zou goed zijn om ook in de periferie van de stad de identiteit te laten doorklinken: in de architectuur, in de aankleding van de buitenruimte en in de markering van de entrees. Creëer nieuwe stadspoorten!

Identiteit

Praat je over regiomarketing, dan praat je over onderscheid en herkenbaarheid. Maar in werkelijkheid gebeurt het tegenovergestelde. Steden en regio's worden eenvormiger (homogenisering) en de oorspronkelijke identiteit verdwijnt meer en meer. Dat geldt ook voor de positionering van regio's. De slogans, zichtbaar als het puntje van de positioneringsijsberg, zijn doorgaans weinig onderscheidend: alles bruist, ademt leven, en overal 'gebeurt het'. Alle plaatsen liggen centraal en zijn goed bereikbaar. Zie de plattegronden in de brochures met de centrale ligging van de stad in de regio, in Nederland, de Benelux of (West-) Europa.

Er zijn een aantal oorzaken voor deze homogenisering:

- Globalisering: de wereld wordt steeds kleiner, dus is er meer concurrentie op nationaal en internationaal niveau. Zeeland is niet de enige concurrent voor Voorne-Putten; een stedentrip naar Barcelona kost evenveel als een weekend Voorne-Putten.
- Kenmerkende activiteiten (uit de industriële economie) die vroeger het imago van de stad bepaalden, zijn verdwenen: geen metaalstad, textielstad, koekstad, gloeilampenstad of havenstad meer.



Venetië: toerisme heeft het authentieke leven in het stadscentrum verdreven. Venice, The Art Newspaper

- 'VerBlokkerising' en 'McDonaldisering': (inter)nationale winkelketens bepalen het straatbeeld in de binnensteden. Ook de stadscentra lijken steeds meer op elkaar, terwijl dat voor de periferie al gold.
- Grenzen vervagen door de val van het IJzeren Gordijn, de vrijhandelszones, de Euro en de Europese eenwording.
- De politiek heeft moeite te kiezen voor uitgesproken karakter. Tegenstrijdige belangen, politieke keuzes en erfenissen uit het verleden leiden tot 'karaokegedrag'.

Het gemeentelijk beleid van het laatste decennium laat overal een actieve politiek van citymarketing zien. Maar de gevaren van dit nieuwe beleid zijn al even evident. Het begrijpelijke streven naar een aantrekkelijke vestigingsplaats tendeert al snel naar een beleid waarin de stad vooral fungeert als façade voor de toeristenindustrie, het bedrijfsleven, de hogeschoolde 'creatieve klasse', en als landingsstrip voor internationale horecaketens als Starbucks of McDonald's. Wie de geur van mayonaise weg wil hebben uit het stadscentrum, heeft al gauw een probleem. Ten tweede is vooral de dreigende musealisering een risico: het creëren van een mooie, schone, historische binnenstad die bezoekers alles, maar bewoners niets te bieden heeft. Salzburg en Venetië gingen ons daarin voor. Bezoekers willen tegenwoordig geen openluchtmuseum zien, ze willen deel uitmaken van het dagelijkse leven van de bewoners.

Wat te doen?

Regiomarketing biedt de kans om anders te kijken naar versnipperde citymarketing binnen een gebied. Elke stad op het eiland zou niet een beetje van alles moeten doen, maar zich juist moeten concentreren op de eigen sterke punten. Dit voorkomt overlap in activiteiten en een onduidelijk regioprofiel van Voorne-Putten. Benoem dus de herkenbare sterke punten van een plek, stad, kern, of gebied op het eiland en concentreer daar specifieke activiteiten. Afhankelijk van de doelgroep en boodschap kunnen deze voorop worden gezet in de promotie. En benoem voor elk thema op het eiland een trekker. Zo ligt het voor de hand dat Brielle trekker is voor alles wat met de Tachtigjarige Oorlog te maken heeft, Hellevoetsluis voor de maritieme historie en water(sport), Westvoorne voor alles wat met natuur te maken



Het oorspronkelijke haventje van Zuidland, nu een stil plekje in het dorp. Door het haventje opnieuw te verbinden met de Bernisse kan 'nieuw leven' ontstaan. Zuidland centrum, From Wikimedia Commons, the free media repository, Michiel1972.

heeft, en Spijkenisse voor de moderne historie (architectuur?) en de relatie met de haven van Rotterdam. Ook de kleine kernen op het eiland kunnen de thema's historie en haven inzetten door hun oorspronkelijke haventjes weer in verbinding te brengen met het water van de Bernisse. Dat maakt het weer mogelijk om vanaf de Bernisse midden in een kern aan te leggen.

Door op deze manier te denken en samen te werken kan een duidelijk regioprofiel van Voorne-Putten ontstaan, dat samen met visies en beleidsplannen de basis vormt voor een krachtige regiomarketing.

Dit vraagt om een centrale regie. Een regie op regiomarketing die waarborgt dat de strategie op een eenduidige wijze wordt

geïmplementeerd. Die regie moet niet liggen bij één gemeente, niet bij de vijf gemeenten (doelgroepen denken immers niet in gemeentegrenzen), maar bij gemeenten, ondernemers en organisaties samen. Publiek-private samenwerking is nodig om de ambitie van regiomarketing te realiseren. Want alleen door samenwerking is Voorne-Putten in staat zich als regio op de kaart te zetten. Aan het eiland zal het niet liggen. Het heeft alle ingrediënten in huis voor een prachtig en onbegrensd verhaal!

Bronnen:
Handboek City- en Regiomarketing, Elise van Dijk-Bettenhausen
Er gaat niets boven citymarketing, Gert-Jan Hospers

DEEL 7

Stopverf, glaslatten en verkeersborden

Krijn van Driel



Dit is op het Asylplein, één van de mooiste locaties van Brielle. Foto: Krijn van Driel



Ha een paal! Daar kan mooi een bord op! Foto: Krijn van Driel

Toen voor het RTM-station van Brielle een nieuwe bestemming moest worden gevonden, diende zich een ondernemer aan die op deze karakteristieke locatie een Chinees restaurant wilde vestigen. Ontwerpen werden gemaakt en ingediend. Ook de monumentencommissie boog zich over de plannen. Naar aanleiding van hun uitvoerige adviezen en voorstellen werd de bijzondere buitenbetimmering gerenoveerd en mooie details hersteld of vervangen. De ondernemer vond het allemaal prima en ging in alles mee. De vergunning werd verleend, de verbouwing gerealiseerd en het zag er prachtig uit. Een dag voor de opening toog de ondernemer naar de firma Megaflex en schafte zich daar twee reusachtige plastic Aziatische leeuwen aan. Deze plaatste hij aan weerszijde van de ingang en wat hem betrof konden de klanten komen.

Was er iets mis met de adviezen van de monumentencommissie? Nee, daar was niks mis mee. Was er iets mis met het zakelijk handelen van de ondernemer? Nee, ook daar was niks mis mee. Ze hadden allebei gelijk. Maar het gezamenlijke resultaat van beider inspanning is droevig.

Waarmee aangegeven wordt hoezeer 'cultuur' en 'economie' op gespannen voet met elkaar kunnen leven. Wanneer daar het aspect 'veiligheid' bij komt, wordt het nog ingewikkelder. Drie concurrenten die zich willen en/of moeten bewijzen.

In steden of dorpen met 'ruimtelijke armslag' zullen deze zaken zich ontwikkelen op de golfslag van de tijd. En zolang dat gebeurt met gezond verstand en bestuurlijk vakmanschap is er niets aan de hand.

Maar, Brielle is in die zin geen stad-in-ontwikkeling. De stad is in een paar eeuwen van een pril boerenmeisje uitgegroeid tot een volwassen vrouw met allure: een grande dame. Zij heeft in haar bestaan nogal wat meegemaakt - mooie en minder mooie dingen - maar sinds de wallen haar omarmden, voelt ze zich compleet en af.

Dat schept verplichtingen voor haar inwoners. We dienen haar met respect te behandelen, zonder neerbuigendheid. Want ze

wenst nog lang niet als zielige bejaarde te worden aangemerkt. Ze wil bij de tijd blijven en geniet van allerlei vernieuwingen en ontwikkelingen die bij haar passen. Zoals ze altijd blij is geweest met de geslaagde restauraties van haar straten en gebouwen. En van nieuwbouw met een menselijke maat is ze erg gecharmeerd. Maar sommige voorzieningen en activiteiten hoeven voor haar niet meer en kunnen wat haar betreft elders terecht. Ook dat hebben we te respecteren.

Als wij, haar inwoners, ons bewust zijn van haar unieke karakter en ook van haar kwetsbaarheid, kunnen we ons nog wel wat meer inspannen met betrekking tot haar verzorging. Want de stapels rapporten, visies, reclamenota's, beleidsplannen en onderzoeken van bestuurders, ondernemers en adviseurs blijven zonder resultaat als het mankeert aan eenvoudig overleg en gezond verstand. Vaak heeft iedereen gelijk, maar is de visuele uitkomst jammerlijk.

Laten we het uiterlijk van de grande dame niet verpesten met piercings en tatoeages, daar is zij te oud voor. Dat past niet bij haar en maakt haar onnodig lelijk. Waarom moeten er vijf heel lelijke grote gele borden staan in de Voorstraat met de mededeling dat je er over drie weken op een woensdagavond niet mag parkeren? Die borden staan voor prachtige monumentale huizen, die voor veel geld en met veel zorg zijn gerenoveerd, waarbij er lang is overlegd (terecht!) of er stopverf of glaslatten toegepast zouden worden.

Het bewaren en conserveren van historie, kunst en cultuur kost geld. Maar goede smaak, gezond verstand en het hanteren van de menselijke maat, dat is allemaal gratis. En zeer belangrijk voor het beleven van de stad door haar inwoners, zonder dat die zich bewust hoeven zijn van wat de optelsom van veel goede details teweegbrengt.

Het visuele is slechts één aspect van de stad, maar voor de inwoners van Grande Dame Brielle nogal belangrijk, vindt

Krijn van Driel.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord: Waardoor wordt de vestingstad nu bedreigd?; Dick Verbeek	4-5
Symposium: De vrijheid van de stad	6-7
Inleiding: De toekomst van de {vesting}stad; Han de Kluijver	8-9
Deel 1: De opkomst van de generieke stad; Han de Kluijver	10-15
Deel 2: De historische stad in verandering; Han de Kluijver	16-21
Deel 3: De historische binnenstad in een gefragmenteerde regio; Han de Kluijver	22-25
Deel 4: De werking van de vesting; Han de Kluijver	26-29
Deel 5: Het centrum van Brielle verplaatst of uitgehold; Errol Ooft	30-31
Deel 6: Grenzeloze regiomarketing op Voorne-Putten; René Hofman	32-39
Deel 7: Stopverf, glaslatten en verkeersborden; Krijn van Driel	40-41

COLOFON

Lay-out: HDK architecten bna bni bns (Corine Mooldijk)

Oplage: 400

ISBN/EAN: 978-90-809889-0-3

Deze uitgave is gerealiseerd in het kader van Brielle, 300 jaar vestingwerken "Leve de vesting Brielle 1713-2013" ter voorbereiding op het symposium van 17 januari 2014 in het BRES theater, Brielle.

www.levedevestingbrielle.nl

Idee en samenstelling: Han de Kluijver en Johan Wessels

Brielle, november 2013

LEVE DE VESTING BRIELLE, HIEP HIEP HIEP HOERA!

VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST

wie beleid ontwikkelt, moet naar de toekomst kijken zonder het heden en verleden te vergeten

